

# RUIMTELIJKE PUZZEL

## HANDREIKING HAAGSE REGIO

Dilemma's en oplossingsrichtingen van de Haagse Regio  
ten behoeve van de provinciale ruimtelijke puzzel

## LEESWIJZER

### DIT DOCUMENT AGENDEERTGEZAMENLIJKE DILEMMA'S EN MOGELIJKE OPLOSSINGS- RICHTINGEN BIJ PROVINCIE EN RIJK.

Dit document is een handreiking van de Haagse Regio aan de provincie (en het Rijk) en is bedoeld om de juiste gesprekken te openen in het proces van de ruimtelijke puzzel (en de totstandkoming van de nieuwe Nota Ruimte in 2024). We vragen daarbij extra aandacht voor specifieke onderwerpen. We doen dit als Haagse Regio pro-actief en ongevraagd. We hanteren een indeling en structuur die herkenbaar is bij provincie en Rijk. Daarnaast werkt de handreiking ook agenderend voor de samenwerkende partijen in de Haagse Regio zelf. De handreiking is niet allesomvattend. De provincie geeft aan gebaat te zijn bij inzicht in de dilemma's die spelen in regio. We beschrijven de tien

grootste dilemma's met bestaande of mogelijke oplossingsrichtingen die we de provincie mee willen geven in het puzzelproces waarin zij zich nu bevindt. Voorafgaand daaraan worden de kracht en kwaliteiten van de regio beschreven en blikken we vooruit naar de verdere toekomst. De handreiking wordt besloten met een toelichting, waarin de opgaven en knelpunten worden beschreven. De Haagse Regio is een samenhangend verstedelijkt gebied, waarbinnen mensen wonen, werken en leven, maar de Haagse Regio staat niet op zichzelf. Er wordt nauw samengewerkt met de Rotterdamse en de Leidse Regio en er zijn relaties met Amsterdam en Utrecht.

Deze handreiking is een van de manieren om de gezamenlijke belangen en ambities van de Haagse Regio voor het voetlicht te brengen. De handreiking is opgesteld door de negen gemeenten in de Haagse Regio en het Hoogheemraadschap van Delfland.

**HANDREIKING** Het leggen van de puzzel is een complexe opgave. De inzichten opgedaan in de samenwerking in de Haagse Regio en de kennis aanwezig bij de 9 gemeenten en het hoogheemraadschap bieden een goede basis. Goed puzzelen doe je samen. Dit document is een verkenning. De opgaven zijn vooral in hun samenhang complex en hoe deze zich in de toekomst ontwikkelen, is nog niet volledig te voorzien. Het is zaak de opgaven nu te agenderen, om gezamenlijk stappen te zetten naar toekomstige oplossingsrichtingen. Dit document agendeert, maar is zeker nog geen visie. Het is een handreiking van de regio bij het leggen van de ruimtelijke puzzel voor de provincie Zuid-Holland. Tegelijk is de handreiking agenderend voor de regio zelf. Rijk en regiopartners in het NOVEX-gebied Zuidelijke Randstad werken aan een Ontwikkelperspectief. Het vertrekpunt daar is de verstedelijkingsopgave, met name de woningbouwopgave en de randvoorwaarden daarvoor, waaronder mobiliteit. Vanuit daar wordt verbreed, waarbij het accent ligt op uitvoeringsafspraken die voor 2030 moeten worden gemaakt. In deze handreiking vertrekken we vanuit een brede blik en richten we ons op de verdere toekomst, tot 2050, met een doorkijk naar 2100.

De Haagse Regio draagt op eigen initiatief en ongevraagd bij aan het leggen van de ruimtelijke puzzel. De regio doet dat in samenspraak met de provincie. Deze bijdrage is niet compleet, maar agendeert wel de belangrijkste dilemma's en opgaven waar de regio op dit moment voor staat.



**I**

**WIE ZIJN WE EN WAT HEBBEN WE TE BIEDEN?**

**II**

**DOORKIJK NAAR DE TOEKOMST**

**III**

**DILEMMA'S EN OPLOSSINGSRICHTINGEN**

**TOELICHTING**

**OPGAVEN EN KNELPUNTEN HAAGSE REGIO**

**I**

**WIE ZIJN WE EN WAT HEBBEN WE TE BIEDEN?**

De Haagse Regio is met de vele internationale instituten en kenniscentra een wereldspeler van formaat. Uniek is de ligging, direct aan zee, met een kustzone die rijk is aan natuur. Een regio om trots op te zijn!

Den Haag is internationaal bekend als stad van Vrede en Recht en als bestuurlijk centrum. Greenport West-Holland is een toonaangevende wereldspeler in de glastuinbouw. De kennisclusters in de Haagse Regio gelinkt aan TU Delft, Universiteit Leiden en de Erasmus Universiteit Rotterdam hebben aanzien tot ver over de landsgrenzen. De Haagse Regio van vandaag is een diverse regio waar veel gebeurt op weinig ruimte.



## Dichtbevolkt, fijnmazig en ongekend divers

De Haagse Regio is het dichtbevolkste stuk Nederland, met een **grote rijkdom aan sferen**. De kwaliteiten van de Haagse Regio zitten in het fijnmazige: het gebied heeft ongekend veel verschillende verschijningsvormen op korte afstand van elkaar.

## Corridorontwikkeling

De verschillen in hoogteligging en samenstelling van de ondergrond hebben geleid tot de voor de regio kenmerkende **corridor-ontwikkeling**, parallel aan de kust. In de **Landgoederenzone** legden de stedelijke elites in de 17e en 18e eeuw op de oude strandwallen hun buitenverblijven aan. Sinds de aanleg van de **Oude Lijn** in de 19e eeuw vormt deze spoorverbinding een belangrijke stuwende kracht voor de regio. De Oude Lijn is nog steeds een belangrijke corridor voor de **Leidse, Haagse en Rotterdamse Regio** en vormt de ruggengraat van het NOVEX-gebied Zuidelijke Randstad.

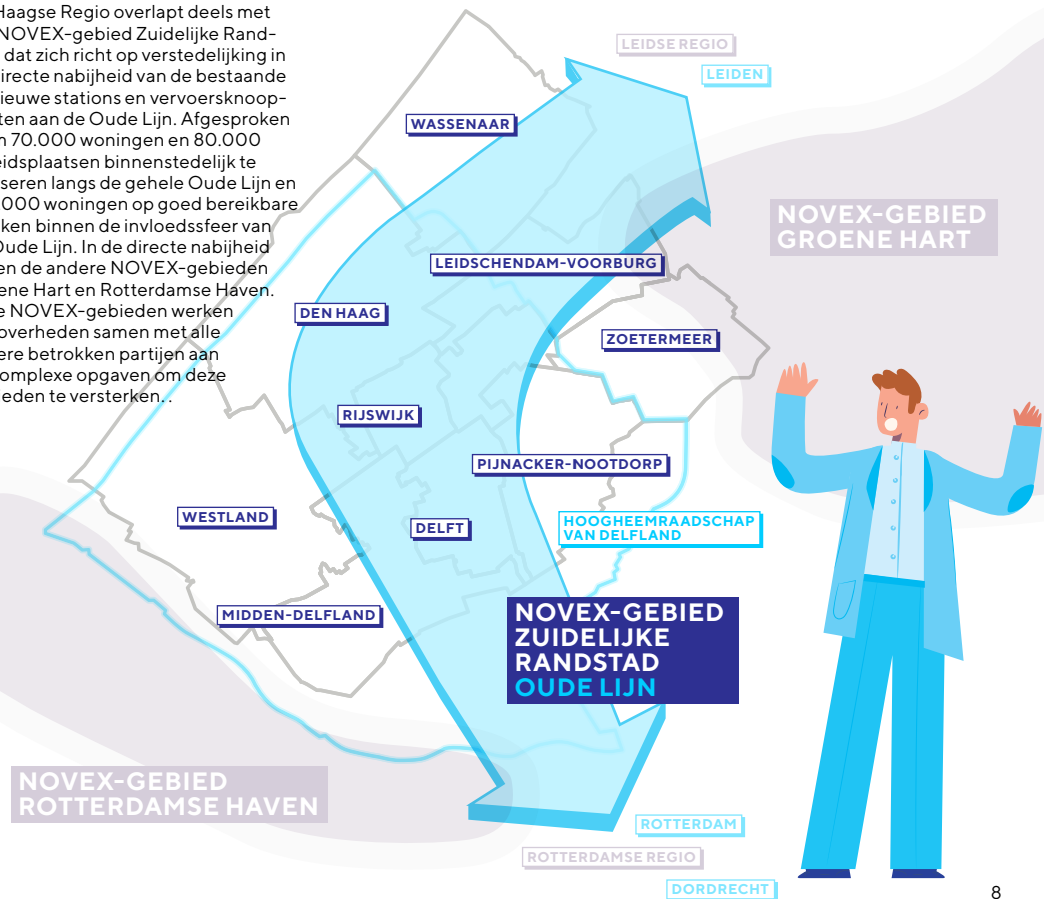
## Kwaliteiten onder de loep

Negen gemeenten vormen samen het meerkernig grootstedelijk gebied aan zee dat de Haagse Regio van vandaag is. Zij dragen alle op hun eigen manier bij aan de diversiteit, de beleefde (cultuurhistorische) identiteit en mogelijkheden van de regio. Als grootste gemeente en naamgever van de regio is Den Haag als stad van Vrede en Recht een nationaal en **internationaal bestuurlijk centrum**. Delft en Rijswijk liggen strategisch aan de Oude Lijn en de **kennisas Rotterdam-Leiden** en tussen het Oostland en het Westland – de **draaischijf van de glastuinbouw** in Neder-



land. De regio positioneert zich met meerdere campussen als **hotspot van technologische kennis** en kraamkamer van innovatie. Zoetermeer biedt als New Town **groene woonmilieus**, volop recreatiemogelijkheden en heeft relatief weinig last van stikstof. De meer **suburbane en dorpse woonomgevingen** – zoals Stompwijk, rondom de Landgoederenzone in Rijswijk, Leidschendam en Voorburg, Wassenaar en in het Westland – complementeren de hoogstedelijke gebieden en bieden prettige woonmilieus. De metroverbinding tussen Den Haag en Rotterdam vormt een **nieuwe regionale corridor** en stuwt van de recent ontwikkelde suburbane groene ‘transit-oriënted’ woonmilieus Pijnacker, Nootdorp, Ypenburg en Leidschenveen. De kustzone is drager van het **Nationaal Park Hollandse Duinen**, met daarop aansluitend de **Landgoederenzone Den Haag tot Wassenaar** (provinciaal Kroonjuweel). Midden-Delfland, Westland, Delft, Pijnacker-Nootdorp en andere gemeenten uit de Rotterdamse regio vormen en omgeven het **Bijzonder Provinciaal Landschap Midden-Delfland**, een open polderlandschap in de metro-pool. Het landschap in de Haagse Regio vertelt een historisch verhaal en is de **buitenruimte voor ruim twee miljoen mensen**. Met het **Landschapspark Zuidvleugel** ligt er een basisstructuur voor het te ontwikkelen groenblauwe netwerk, waarin de waterlopen (Schie, Vliet en Zweth), landgoederen-zones en restanten van het oorspronkelijke buitengebied de dragers vormen.

De Haagse Regio overlapt deels met het NOVEX-gebied Zuidelijke Randstad dat zich richt op verstedelijking in de directe nabijheid van de bestaande en nieuwe stations en vervoersknooppunten aan de Oude Lijn. Afgesproken is om 70.000 woningen en 80.000 arbeidsplaatsen binnenstedelijk te realiseren langs de gehele Oude Lijn en 100.000 woningen op goed bereikbare plekken binnen de invloedssfeer van de Oude Lijn. In de directe nabijheid liggen de andere NOVEX-gebieden Groene Hart en Rotterdamse Haven. In de NOVEX-gebieden werken alle overheden samen met alle andere betrokken partijen aan de complexe opgaven om deze gebieden te versterken.

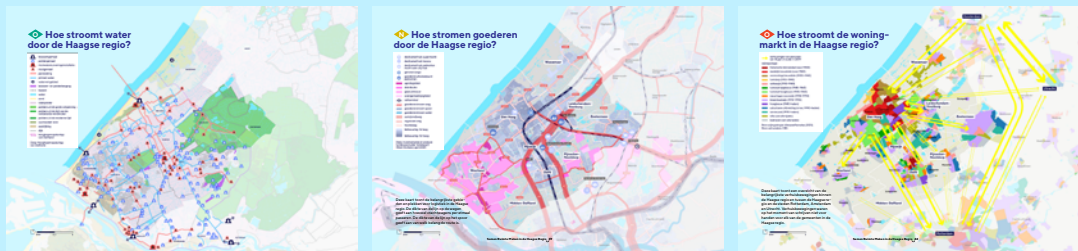




## Wat ons óók bindt is samenwerking. In 2020 en 2021 hebben de negen gemeenten en het Hoogheemraadschap van Delfland de Samenwerkingsagenda voor de fysieke leefomgeving opgesteld.

De Haagse Regio functioneert op veel terreinen als **één entiteit**: zowel uitdagingen als kansen manifesteren zich grensoverschrijdend. Samen **regionale mechanismen** onderzoeken en blootleggen is daarom essentieel en heeft geleid tot de *Samenwerkingsagenda voor de fysieke leefomgeving in de Haagse Regio*. De lagenbenadering (ondergrond, netwerk en occupatie) is toegepast in de analyse van de regio. Deze indeling sluit min of meer aan bij de drie perspectieven van Rijk en provincie. De agenda is een verkenning en is wel gedeeld, maar niet bestuurlijk vastgesteld.

Voorbeelden van enkele regionale mechanismen die in beeld zijn gebracht: water, logistiek en de woningmarkt.





## In de Samenwerkingsagenda zijn acties geformuleerd. Aan veel van de acties wordt inmiddels gezamenlijk gewerkt.

### 1 – INTEGRAAL

**1a** Organiseer **structurele gemeentelijke inzet** voor regionale samenwerking voor de fysieke leefomgeving. Reserveer tijd en geld om de regionale samenwerking robuuster vorm te geven. Houd als gemeenten samen de bestaande veelheid aan regionale overlegtafels tegen het licht voor meer effectiviteit.

**1b** Benut het al lopende proces *Kennisregio aan Zee* waarin de gemeenten Delft, Den Haag, Leiden en Zoetermeer samenwerken en waar integraal wordt nagedacht over de Haagse Regio van de toekomst. Gebruik deze samenwerking om de **gezamenlijk opgestelde gedeelde waarden 'complementair', 'verbonden' en 'wendbaar'** verder in te vullen en van toekomstperspectief te voorzien.

### 2 – OPGAVEGERICHT

**2a** Maak een **regionaal ruimtelijk afwegingskader vanuit de ondergrond-laag** om de opgaven op het gebied van water en bodem meer leidend te laten zijn voor de ruimtelijke ordening. Benut daarbij de 3D-ordeningsbenadering van PZH.

**2b** Gebruik de mobiliteits-transitie en energietransitie als **vliegwiel voor bredere transitieketens** die ook het sociale domein bereiken en de brede welvaart een impuls kunnen geven.

**2c** Stuur meer op **kwaliteit naast kwantiteit in de woningbouwopgave** voor een uitgebalanceerd systeem van woonmilieus in de Haagse Regio.

### 3 – GEBIEDSGERICHT

**3a** Bestempel de **hoogdynamische gebiedsontwikkelingen** (bijvoorbeeld t.a.v. groen, wonen, werklocaties) als gezamenlijke regionale opgave. Werk hierbij vernieuwende vormen van functiecombinaties van groen, wonen en werken 'nieuw-groen', 'nieuw-rood' en 'nieuw-paars' uit.



#### NIEUW-GROEN

combinatie van vnl. landbouw, natuur, water en recreatie.

**waar:**

- Midden-Delfland
- Het gebied dat van Delft tussen Nootdorp en Pijnacker tussen Leidscheven en Zoetermeer langs Leidschendam richting Wassenaar loopt.
- De zone tussen Den Haag en Westland
- De Vlietzone



#### NIEUW-ROOD

combinatie van vnl. wonen, werken, voorzieningen, natuur, water, recreatie en onderwijs/onderzoek.

**waar:**

- Op grote schaal: de centrumgebieden van Den Haag, Delft, Zoetermeer en Rijswijk en zone A12 Voorburg
- Op kleinere schaal: de centrumgebieden van de andere steden en dorpen



#### NIEUW-PAARS

combinatie van vnl. productie, diensten, glastuinbouw, onderwijs en R&D.

**waar:**

- CampusWestland;
- Campus Delft-Zuid;
- CID, Den Haag;
- Dutch Innovation Park, Zoetermeer
- Plaspoelpolder en Campus At the Park, Rijswijk
- Omgeving Laan van NOI, Den Haag/Voorburg.

**3b** Bestempel de gebieden in de gemeenten waar – naast een ruimtelijke opgave – ook een **nadrukkelijke opgave** ligt in het **sociale domein** als gezamenlijke regionale opgave.

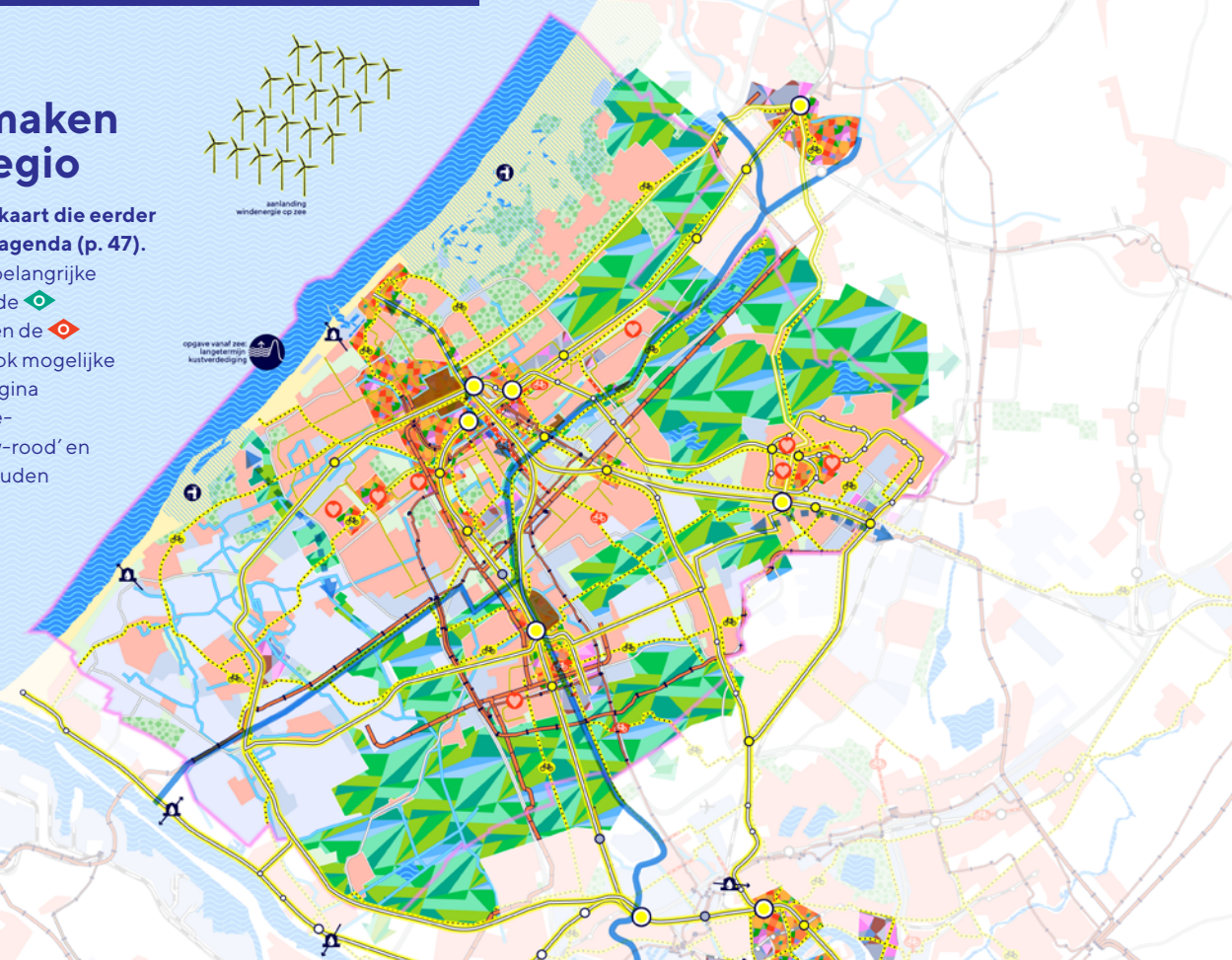
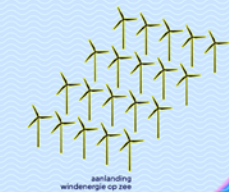
# Samen ruimte maken in de Haagse Regio

Deze kaart is een update van de kaart die eerder verscheen in de Samenwerkingsagenda (p. 47).

De kaart toont een illustratie van belangrijke opgaven met regionale impact in de ondergrond, de netwerklaag en de occupatielaag. De kaart schetst ook mogelijke gebieden waar de op de vorige pagina beschreven vernieuwende functiecombinaties 'nieuw-groen', 'nieuw-rood' en 'nieuw-paars' nader uitgewerkt zouden kunnen worden.



Zie ook §3.4 'Nieuwe kleuren voor de Haagse Regio' op p. 57 van de Samenwerkingsagenda.

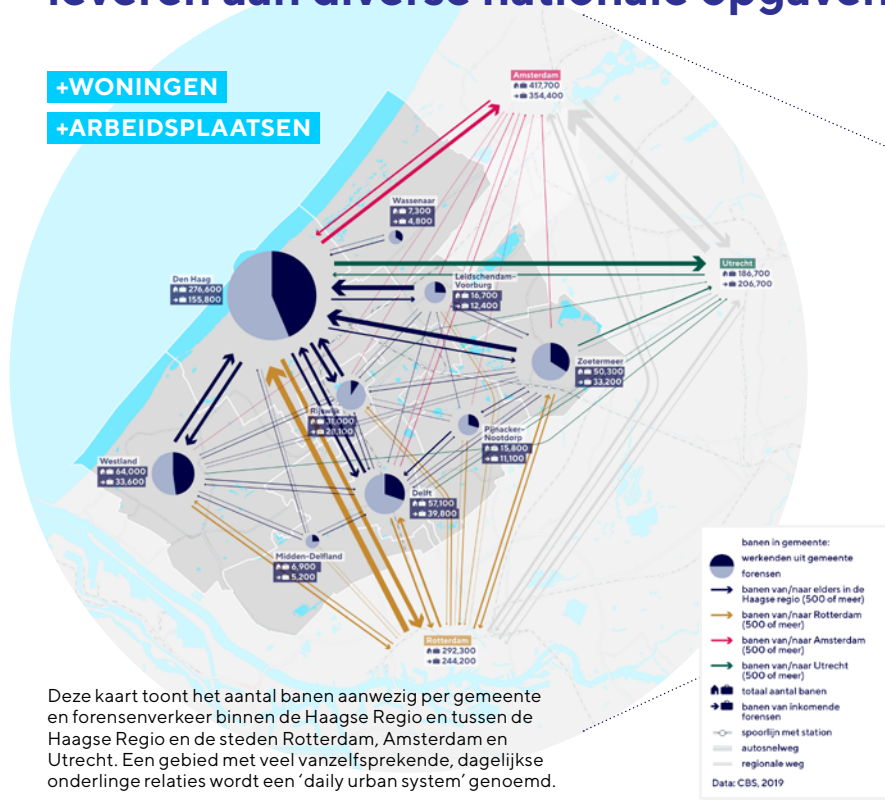


- Ondergrond**
  - water
  - primair water
  - boezemgemaal
  - waterwingebied
  - groenblauwe dooradering
- Netwerklaag**
  - metropolaan fietsnetwerk
  - ontbrekende schakel metropolaan fietsnetwerk
  - HOV-netwerk
  - majeur knooppunt
  - station OV-netwerk Regio
  - overig station
  - nieuw station
  - tram HTM
  - overige spoorlijn
  - metro buiten Haagse Regio
  - regionale weg
  - autosnelweg
  - hoogspanning
  - warmtenet
- Occupatielaag**
  - historisch centrum
  - wonen
  - werken
  - kassen
  - bos
  - overig groen
  - strand/duinen
  - sociaaleconomische impuls
- 'nieuwe kleuren'**
  - nieuw-groen
  - nieuw-rood
  - nieuw-paars
  - grens Haagse Regio

# Samenwerking is nodig, want de Haagse Regio gaat een flinke bijdrage leveren aan diverse nationale opgaven.

+WONINGEN

+ARBEIDSPLAATSEN

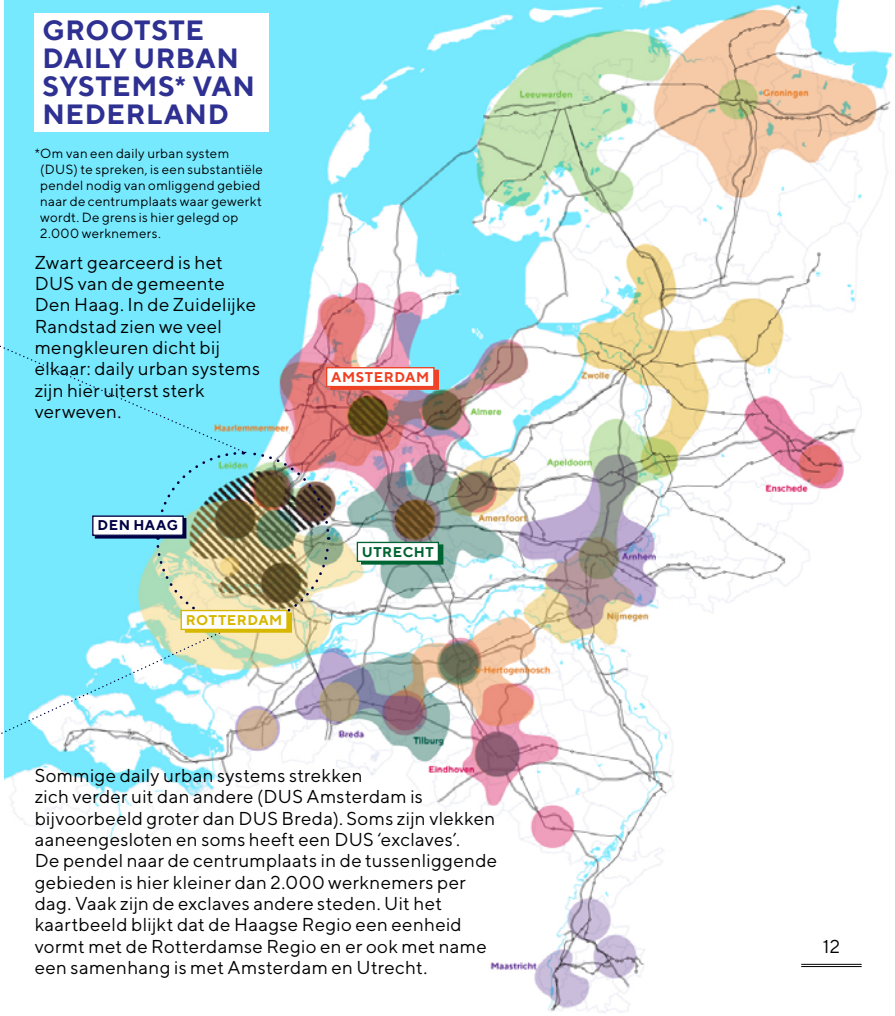


Deze kaart toont het aantal banen aanwezig per gemeente en forensenverkeer binnen de Haagse Regio en tussen de Haagse Regio en de steden Rotterdam, Amsterdam en Utrecht. Een gebied met veel vanzelfsprekende, dagelijkse onderlinge relaties wordt een 'daily urban system' genoemd.

## GROOTSTE DAILY URBAN SYSTEMS\* VAN NEDERLAND

\*Om van een daily urban system (DUS) te spreken, is een substantiële pendel nodig van omliggend gebied naar de centrumplaats waar gewerkt wordt. De grens is hier gelegd op 2.000 werknemers.

Zwart gearceerd is het DUS van de gemeente Den Haag. In de Zuidelijke Randstad zien we veel mengkleuren dicht bij elkaar: daily urban systems zijn hier uiterst sterk verweven.



Sommige daily urban systems strekken zich verder uit dan andere (DUS Amsterdam is bijvoorbeeld groter dan DUS Breda). Soms zijn vlekken aaneengesloten en soms heeft een DUS 'exclaves'. De pendel naar de centrumplaats in de tussenliggende gebieden is hier kleiner dan 2.000 werknemers per dag. Vaak zijn de exclaves andere steden. Uit het kaartbeeld blijkt dat de Haagse Regio een eenheid vormt met de Rotterdamse Regio en er ook met name een samenhang is met Amsterdam en Utrecht.

**I**

**WIE ZIJN WE EN WAT HEBBEN WE TE BIEDEN?**

**II**

**DOORKIJK NAAR DE TOEKOMST**

## Het leggen van de ruimtelijke puzzel voor de Haagse Regio is het bepalen van prioriteiten, het willen omzetten van ambities in acties en het willen benutten van innovaties om te kunnen groeien – in balans met de omgeving.

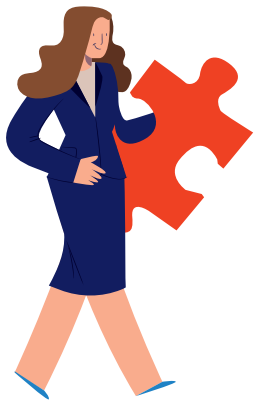
**Samenwerking tussen overheden is essentieel.** Tijdens de gesprekken die zijn gevoerd in de aanloop naar deze handreiking werd de vraag vaak gesteld of er een maximaal 'laadvermogen' is van de Haagse Regio. Die vraag is lastig te beantwoorden en hangt samen met de behoefte van mensen, instellingen en ondernemingen aan een plek in deze regio, met maatschappelijke ontwikkelingen en bestuurlijke keuzes en met ontwikkelingen in het natuurlijke systeem, onder invloed van

klimaatverandering. De Haagse Regio is een dicht bebouwd stedelijk gebied. Tegelijkertijd is het stedelijke gebied in de afgelopen 50 jaar naar verhouding veel sterker gegroeid dan het aantal inwoners. Het is moeilijk te voorzien hoe deze ontwikkeling zich op langere termijn voort gaat zetten. Voor dit moment is vooral de vraag: **WAT IS NODIG OM DE HAAGSE REGIO LEEFBAAR EN AANTREKLIJK TE HOUDEN IN DE KOMENDE 50 TOT 100 JAAR?** Rekening houdend met



### Toekomstbeeld Kennisregio aan Zee 2070

Wageningen University & Research, TU Delft, Leiden Universiteit en de Haagse Hogeschool, samen met de steden Delft, Den Haag, Leiden en Zoetermeer en Staatsbosbeheer illustreren door middel van het Toekomstbeeld Kennisregio aan Zee 2070 een langetermijnperspectief. De belangrijke inspiratiebron voor het Toekomstbeeld was de kaart NL2120 van Wageningen University & Research, een kaart die laat zien dat er met **nature-based** aanpak oplossingen gevonden kunnen worden voor de klimaatverandering. Vanwege de schaarste aan ruimte voor de verschillende functies in de regio, is gezocht naar het zo slim mogelijk combineren, vanuit een integrale benadering. Voor wonen, werken en verplaatsen is gekozen voor functies met een beperkt ruimtegebruik. Bij de totstandkoming van het Toekomstbeeld is uitgegaan van het **missiegedreven innovatiebeleid**, gericht op innovaties die maatschappelijke problemen oplossen, en het **Brede Welvaartsbegrip** van regionale ontwikkeling, waarbij een balans wordt gezocht tussen **natuurlijke, sociale en economische waarden**.



de draagkracht van de ondergrond, de ruimte die nodig is voor water en een gezond natuurlijk systeem en gebruik makend van nieuwe, duurzame energiesystemen.

Voor de korte termijn (tot 2030) en de middellange termijn (tot 2040) ligt de woningbouwopgave al grotendeels vast. De vraag naar woningen is de komende jaren onverminderd groot. Ook daarna zal een vraag naar nieuwe woningen blijven bestaan, wat wellicht niet alleen binnenstede-

lijk kan worden opgelost. Aan deze opgaven kan de gehele regio op een verantwoorde manier een bijdrage leveren. Maar er zal ook meer vraag zijn naar arbeidsplaatsen. En naar ruimte voor recreatie, drinkwater, voorzieningen, etc. Kunnen en moeten al deze opgaven ook na 2040 binnen deze regio worden opgelost?

Een leefbare en aantrekkelijke regio **zet de groei van brede welvaart voorop**. Dit betekent voor de lange termijn dat bijvoorbeeld groei van het aantal woningen niet het *doel* is, maar een van de vele *middelen* is om de brede welvaart in de regio te verbeteren. **Wij willen groeien in kwaliteit en daarmee de agglomeratiekracht versterken**. Brede welvaart heeft te maken met voldoende mogelijkheden voor mensen om plezierig te kunnen leven en zich te

kunnen ontwikkelen, met nabijheid van werk om de innovatiekracht te vergroten en een goed voorzieningenaanbod zoals directe levensbehoeften, gezondheid, cultuur, sport en vrijetijdsbesteding. Dit betekent dat wij zaken als groen, schone lucht en sport anders moeten gaan waarderen. Een gebiedsdekkend multimodaal mobiliteitssysteem is daarvoor essentieel (Brede welvaart in Nederlandse gemeenten: het belang van regionale samenhang, PBL 2022 en OECD 2014, 2016).

De groene contramal van de stad is belangrijk voor natuur, recreatie, buitensport, landbouw, waterberging en mogelijk voor energie. Komt de groene omgeving onder druk te staan, dan schaadt dat de aantrekkelijkheid van de regio. Ruimtelijke en financiële consequenties van

de **bescherming en ontwikkeling van groenblauwe gebieden** zullen moeten worden aanvaard.

De Haagse Regio zal moeten afwegen wat haar rol en kwaliteit is ten opzichte van andere regio's. Waar wil de Haagse Regio sterk in zijn en hoe kan zij complementair zijn aan andere regio's? Waarvoor heeft de Haagse Regio andere regio's nodig en wat heeft de Haagse Regio andere regio's te bieden? Belangrijk daarbij is na te gaan welk ruimtebeslag **de omschakeling naar een circulaire economie** vraagt en welke ruimte hiervoor moet worden gereserveerd en vastgelegd. In relatie tot de beschikbare energie speelt de mate waarin de regio onafhankelijk kan worden van olie en gas een rol en wat dit betekent voor onder andere vervoer van mensen en transport van goederen over grotere afstanden.

Naar verwachting is aanpassen van de Haagse Regio aan de klimaatverandering en de zeespiegelstijging de komende 100 jaar nog goed mogelijk. Wél moeten we nu al verkennen wat de mogelijkheden zijn om samen te werken met de natuur in de versterking van de zeewering. **Kan de zeewering langzaam meegroeien met de zeespiegelstijging?** En wat betekent dat voor de 'stad achter de duinen'? In het stedelijke gebied is aanpassen aan de klimaatverandering noodzakelijk, door meer ruimte te bieden aan waterberging en watersystemen (omgaan met wateroverlast en droogte) en meer groene en koele plekken te creëren in de directe woonomgeving (omgaan met hitte). Tegelijk biedt dit mogelijkheden meer ruimte te bieden aan de natuur en vergroten van de biodiversiteit.

De Haagse Regio is een compacte, dicht bebouwde regio. **Dubbel grondgebruik is ons uitgangspunt** om de toenemende vraag naar ruimte te accommoderen. Dubbel grondgebruik kan in verschillende gebieden een andere uitvoering krijgen. Rondom stations is compacter en hoger bouwen goed mogelijk. In de wijken kan worden gedacht aan mengen en stapelen van voorzieningen, lichte vormen van bedrijvigheid en wonen. In groene gebieden zijn mengvormen van landbouw, natuur, recreatie, waterberging en energie in verschillende combinaties mogelijk.

De capaciteit van alle typen infrastructuur zal beter benut moeten worden. Ook biedt gerichte onder-tunneling of overkluizing kansen voor medegebruik van de ruimte en het verbeteren van de leefkwaliteit. Voor

de glastuinbouw geldt dat er een bepaalde kritische massa moet zijn om de innovatie- en vernieuwingskracht op peil te houden.

We weten nu nog niet hoe de Haagse Regio er op lange termijn uit zal zien. We weten in grote lijnen wél welke

opgaven op ons af gaan komen en wat ontwikkelingsrichtingen zijn. En we weten waar de kracht ligt van de regio nu, van waaruit we kunnen vertrekken. **DE HAAGSE REGIO SLAAT MET VOL VERTROUWEN DE WEG IN NAAR EEN NIEUWE TOEKOMST.**





**I**

**WIE ZIJN WE EN WAT HEBBEN WE TE BIEDEN?**

**II**

**DOORKIJK NAAR DE TOEKOMST**

**III**

**DILEMMA'S EN OPLOSSINGSRICHTINGEN**

In de Haagse Regio komen de gemeenten en het Hoogheemraadschap de provincie vaak tegen. Dit gaat vaak goed en wij werken goed met elkaar samen. Bij een aantal casussen staan de belangen en visie op beleid en gebiedsontwikkeling haaks op elkaar. De Haagse Regio vraagt aandacht voor deze onderwerpen en wil duidelijke afspraken maken met de provincie met toekomstbestendige oplossingen voor deze kwesties.

#### VOORBEELD

**Meervoudige ruimteclaims op een kansrijke locatie** Op de locatie Bleizo-West werkt de gemeente Zoetermeer samen met Lansingerland aan het realiseren van ca. 5000 woningen in combinatie met een gemengd stedelijk werkmilieu. De huidige bestemming van de locatie is grootschalige agrologistiek en het is een zoekgebied van de provincie voor windenergie. Het is onmogelijk om alle verschillende claims en ideeën (o.a. wonen, werken, windenergie, recreatie) met elkaar te verenigen en het lukt de betrokken partijen tot nu toe niet om tot overeenstemming te komen over de maatschappelijk meest optimale invulling van het gebied. De betrokken partijen zullen tot afspraken moeten komen om de kansen die dit gebied biedt de komende jaren te verzilveren.





#### VOORBEELD

**Efficient gebruik maken van de ruimte** In vier transformatiegebieden ziet de gemeente Pijnacker-Nootdorp kansen om ruimte vrij te spelen voor nieuwe, gedifferentieerde wijken met 3000 tot 4000 woningen en bijbehorende voorzieningen. Dat doen we door de beschikbare ruimte in de duurzame glastuinbouwgebieden juist efficiënter te benutten. Door innovatie, herstructurering en modernisering kunnen we zowel het teeltareaal als nieuwe vormen van (glas)tuinbouw realiseren op een kleiner oppervlak. Door het ontbreken van overeenstemming tussen partijen zien we dat in de transformatiegebieden de glastuinbouw zich niet verder ontwikkelt, terwijl de vraag naar woningen stijgt. Daarom maakt de gemeente Pijnacker-Nootdorp graag op korte termijn afspraken over de toekomst van deze gebieden zodat we schaarse ruimte optimaal kunnen benutten. Parallel daaraan willen we met de overige glastuinbouwgebieden in het Westland en Oostland blijvend bijdragen aan de mondiale kracht van de Greenport. (foto: AD, Jeffrey Groeneweg)

## We categoriseren drie typen van dilemma's

### NU DE BASIS OP ORDE BRENGEN

Zeer urgente opgaven die linea recta om actie vragen. Voorwaardelijk voor het draaiend houden van de Haagse Regio.





### NU DE MOTOR AAN-ZWENGELEN

Urgente opgaven die wel in zicht zijn, maar waarbij het opstarten om verschillende redenen moeizaam gaat.

### NU PERSPECTIEF BIEDEN

Urgente opgaven voor de lange termijn, die echter nu om duidelijke uitspraken, keuzes en vervolgens handelen vragen.

Aansluiting bij NOVEX-thema's

-  groen in en om de stad
-  klimaatadaptatie
-  duurzame energie
-  economie

## We werken aan verschillende oplossingsrichtingen of stellen deze voor:



### KENNIS

- Kennis ontwikkelen draagt in belangrijke mate bij aan het vinden van de juiste oplossingen
- Kennis over bepaalde opgaven is ontoereikend in de Haagse Regio. We sluiten graag aan bij kennis die elders wordt ontwikkeld in plaats van het wiel opnieuw uit te vinden.



### MIDDELEN

- Financiële middelen zijn ontoereikend.
- Gemeenschappelijk fonds nodig voor bepaalde opgaven.



### REGELGEVING/GOVERNANCE

- Bestaande regelgeving staat de aanpak van bepaalde opgaven in de weg.
- Voor de aanpak van bepaalde opgaven bestaat geen beleid.

# OVERZICHT TIEN DILEMMA'S VAN DE HAAGSE REGIO

**LEESWIJZER** Hier noemen we 10 onderwerpen waar we als regio een dilemma EN oplossingsrichtingen zien (zie uitwerking volgende pagina's). Deze dilemma's zijn onderscheidend voor de Haagse Regio.

CATEGORIE	TYPE HULP	NOVEX	N°	ONDERWERPEN DILEMMA'S
NU DE BASIS OP ORDE BRENGEN	           	    	1	<i>Drink- en gietwaterbeschikbaarheid op orde brengen</i>
			2	<i>Krachtig en robuust groenblauw netwerk realiseren</i>
			3	<i>Bestaande wijken toekomstbestendig maken</i>
NU DE MOTOR AAN- ZWENGELEN	           	    	4	<i>Duidelijkheid geven over de energievoorziening</i>
			5	<i>Samen bovenplanse voorzieningen realiseren</i>
			6	<i>Regionaal ruimte voor werk maken</i>
			7	<i>Gebiedsdekkend multimodaal mobiliteitsnetwerk</i>
NU PERSPECTIEF BIEDEN	          	    	8	<i>Kustverdediging de ruimte geven</i>
			9	<i>Streven naar innovatieve en verbonden glastuinbouw</i>
			10	<i>Omschakelen naar een circulaire Haagse Regio</i>

## NU DE BASIS OP ORDE BRENGEN

# DRINK- EN GIET WATERBESCHIKBAARHEID OP ORDE BRENGEN

1

### DILEMMA

De waterzuiveringscapaciteitgrens voor de winning van drinkwater wordt op middellange termijn bereikt. De toenemende verstedelijking en verstening van het landschap in combinatie met toenemende verzilting als gevolg van de zeespiegelstijging en toenemende droogte, leiden niet alleen tot een schaarste aan drinkwater voor mensen, maar ook tot schaarste aan schoon water voor dieren, planten en gewassen. Ook de tuinbouw en landbouw krijgen te maken met tekorten aan voldoende gietwater. Indien de verzilting niet wordt teruggedrongen, is er een maximaal 'laadvermogen' aan nieuwe woningen en economische activiteiten in de Haagse Regio.

### OPLOSSINGSRICHTINGEN

#### Dit doen we zelf / Wat kunnen we zelf doen?



A – Sterk inzetten op besparing – Campagne duurzaam watergebruik en inzetten op meer recirculatie door glastuinbouw

B – Korte termijn t/m 2030 – Beschermen en benutten bestaande waterwingebieden in de duinen – vergunningverlening t.b.v. uitbreiding in Programma Berkheide



C – Middellange termijn t/m 2040 – Aanwijzen zoekgebieden drinkwaterwinning: nieuwe locaties buiten de duinen.



D – Lange termijn > 2040 – Ontwikkelen groenblauwe gebieden (recreatie, biodiversiteit, waterberging, etc.) die voor lange termijn beschikbaar blijven voor eventuele synergie met drinkwateropgave en als zoetwaterbuffer. Zoekgebied hiervoor is de overgangszone van Nationaal Park Hollandse Duinen. Dit is vergelijkbaar met de situatie in de duinen waar de functies drinkwater, natuur en recreatie worden gecombineerd en daar via o.a. zonerings- en toezicht een balans in wordt gezocht.

## NU DE BASIS OP ORDE BRENGEN

# DRINK- EN GIET WATERBESCHIKBAARHEID OP ORDE BRENGEN (VERVOLG)

# 1



E – COASTAR – Benutting brak grondwater en vergroten zoetwatervoorraad.

### Waar hebben we het Rijk/provincie bij nodig?



A – Regie nemen op de ruimtelijke opgave, bijvoorbeeld in het aanwijzen van drinkwaterwingebieden en prioriteit geven aan deze functie.



B – Rijk nodig voor ontwikkeling wet- en regelgeving ten behoeve van duurzaam watergebruik in (nieuwbouw)wijken, bijvoorbeeld bouwbesluit.



C – Ontwikkeling wet- en regelgeving, o.a. vraag hoe de afvoer van de (brakke) reststroom uit drink- en gietwaterzuivering naar zee kan worden gefaciliteerd.



D – Drinkwaterwinning is net als andere opgaven gebaat bij een integrale benadering en kan bijvoorbeeld worden gecombineerd met natuurontwikkeling. Daarnaast wordt de drinkwaterwinning ook beïnvloed door andere opgaven, zoals bijvoorbeeld de stikstofaanpak.

## NU DE BASIS OP ORDE BRENGEN

# KRACHTIG EN ROBUUST REGIONAAL GROEN- BLAUW NETWERK REALISEREN

## 2

### DILEMMA

We hebben grote opgaven op het gebied van water, biodiversiteit en klimaat. Voor de toekomst van de Haagse Regio is het essentieel dat verstedelijking, buitengebied en groen en blauw als één geheel worden gezien. Het vasthouden, bergen en afvoeren van water, vergroten van de biodiversiteit, versterken van natuur- en recreatiegebieden en een meer klimaatbestendige inrichting. Om de verzilting en de droogte aan te pakken moet het (zoete) hemelwater worden vastgehouden waar het valt en moet er meer ruimte komen voor (zoet) oppervlaktewater. Ook moet het peil in de veenweidegebieden worden opgezet. Dit vraagt om meer ruimte voor groen en water en om betere verbindingen tussen bestaande groenblauwe gebieden en de bebouwde omgeving. Meer ruimte voor water lijkt te conflicteren met toenemende verstedelijking. Het gebrek aan financiering hiervoor – zowel de beheer- als investeringskosten – zorgt ervoor dat dit maar beperkt lukt.

### OPLOSSINGSRICHTINGEN

#### Dit doen we zelf / Wat kunnen we zelf doen?



A – Nationale opgaven uitwerken zoals NPLG integraal op onze schaal toepassen en het ontwikkelen van een plan voor de groenblauwe dooradering, waarin alle integrale opgaven naast elkaar gelegd worden.



B – Fondsvorming uit bijvoorbeeld grexen, bedrag per inwoner en gezamenlijk gebruik maken subsidies, waaronder Europa.



C – Bij gebiedsontwikkelingen die ten koste gaan van groen/blauwe gebieden compensatievergoeding gelijk als input meenemen.



D – Beleidskaders op maat ontwikkelen voor klimaatadaptatie in de steden, stadsdelen en wijken, om bestand te zijn tegen de gevolgen van extreme neerslag, extreme droogte en extreme hitte (voldoende bergings- en vasthoudmaatregelen voor hemelwater, voldoende groene en koele plekken op loopafstand van woningen).

#### Waar hebben we het Rijk/provincie bij nodig?



A – Meer dwingende regelgeving om groenblauw compensatie bij gebiedsontwikkelingen mee te nemen.



## NU DE BASIS OP ORDE BRENGEN

# KRACHTIG EN ROBUUST REGIONAAL GROEN- BLAUW NETWERK REALISEREN (VERVOLG)

## 2



B – Provinciale visie op het netwerk groenblauw en recreatie, op elkaar aansluiten en onderhouden (inclusief regionale fietsroutes).



C – Aanpassing systematiek algemene uitkering.



D – Opcenten (provincie) aanpassen voor onderhoud en groene investeringen.



E – Bij plannen van het Rijk compensatievergoeding gelijk als input meenemen— bijvoorbeeld bij de spoorverdubbeling Delft-Schiedam (naast inpassing en stabilisatie).

## NU DE BASIS OP ORDE BRENGEN

# BESTAANDE WOONWIJKEN TOEKOMSTBESTENDIG MAKEN

# 3

### DILEMMA

De focus in de gesprekken met provincie en Rijk liggen nu heel erg op nieuwbouw. De investeringen van overheden zijn vooral daarop gericht (hoge prioriteit). Ook in bestaande wijken zijn er veel opgaven, zoals de energietransitie, klimaatadaptatie, het verbeteren van de leefbaarheid en het versterken van de sociaaleconomische structuur. Het grootste gedeelte van de Haagse Regio is bestaand stedelijk gebied. Met name de wijken uit de jaren '70 en '80 gaan de komende jaren de aandacht vragen. Daarnaast moeten alle grote transitieopgaven ook worden uitgewerkt in alle bestaande wijken. Door de focus op nieuwbouw dreigt een gebrek aan aandacht voor het aanpakken van deze opgaven in bestaande wijken. Het dilemma is dat de *focus* vooral ligt op nieuwbouw, terwijl de *opgaven* juist in de bestaande wijken aandacht en middelen vragen.

### OPLOSSINGSRICHTINGEN

#### Dit doen we zelf / Wat kunnen we zelf doen?



A – Wijken aanwijzen die via een programmatische aanpak toekomstbestendig gemaakt worden (zoals bijvoorbeeld Sterk voor Noord in Leidschendam, Wijkaanpak Den Haag Zuidwest in



Den Haag en Gebiedsprogramma Meerzicht in Zoetermeer).

B – Verduurzaming van de bebouwing + stimuleren van zonnepanelen op daken en aardgasvrij maken van wijken als onderdeel van de Lokale Energiestrategie.



C – Waar mogelijk bebouwing toevoegen met (middeldure) woningbouw en ruimte voor voorzieningen en werken (vooral voor praktischopleiden).



D – Investeren en klimaatbestendig maken van de buitenruimte, verminderen van de verharding, vergroenen, voorrang geven aan langzaam verkeer.



E – Kiezen voor andere parkeeroplossingen in samenhang met het stimuleren van andere mobiliteit om het ruimtebeslag van de auto minder groot te maken.

#### Waar hebben we het Rijk/provincie bij nodig?



A – Voor veel ingrepen zijn reguliere budgetten en de (zeer beperkte) opbrengsten van gebiedsontwikkeling onvoldoende en is meer geld nodig.



B – Goed en fijnmazig openbaar vervoer zodat werk en voorzieningen ook fysiek beter bereikbaar worden.



C – Ontschotten van middelen/subsidies door gebiedsgericht werken.

## NU DE MOTOR AAN- ZWENGELLEN

# DUIDELIJKHEID GEVEN OVER DE ENERGIEVOORZIENING

# 4

### DILEMMA

Het is een basisbehoefte om er zorg voor te dragen dat op termijn stroom en warmte kan worden gegarandeerd. Dat vraagt om prioritering en forse investeringen in een goed functionerend energie- en het warmtenetwerk. De juiste keuzes en stappen kunnen lokaal gezet worden als op provinciaal en rijksniveau regie wordt gevoerd.

Waar het gaat om de energievoorziening moet onderscheid worden gemaakt tussen de levering van warmte en die van elektriciteit. De grootste opgave ligt in de warmtetransitie van de bestaande stad. Voor de verstedelijkingsopgave moet worden gezorgd dat de beschikbaarheid van het energiesysteem (netcongestie) niet belemmerend wordt voor het tempo van de bouwopgave. Voor warmte wordt eerst ingezet op geothermie en lokale warmtebronnen en daarna op aansluiten op het regionale warmtenet (vanuit de Rotterdamse regio).

Elektriciteit wordt vooral gewonnen uit zon en wind (op land en zee). Voldoende regionale netcapaciteit vormt op korte termijn een

risico. In de Haagse Regio is weinig plek en veel van de benodigde energievoorzieningen landen in het buitengebied. Enerzijds vraagt dit om versnelling van innovatieve oplossingen en anderzijds om duidelijkheid welke grootverbruikers in de regio zullen blijven in de toekomst. Voor de lange termijn zijn aandachtspunten voor de Haagse Regio de aanlanding van de energie op zee, het opslaan van energie en een eventueel waterstofnet (CO<sub>2</sub>-net voor glastuinbouw?). Op deze punten wordt samengewerkt met Rotterdam, waar op de Tweede Maasvlakte een energiecluster ontstaat.

Voor nu moet vaart worden gemaakt met het aanleggen van warmtenetten en het verzwaren van de elektriciteitsvoorziening, samen met de betreffende netbeheerders. Met name de warmtevoorziening is een ruimtevrager: ondergronds moet een warmtenet worden aangelegd, bovengronds zijn warmtestations nodig met een fors ruimtebeslag en moeten locaties voor geothermiebronnen worden gevonden. Voor de elektriciteitsvoorziening moet het bestaande net worden uitgebreid en verzaaid en zijn enkele extra transformatiestations nodig. Dilemma hier

## NU DE MOTOR AAN- ZWENGELLEN

# DUIDELIJKHEID GEVEN OVER DE ENERGIEVOORZIENING (VERVOLG)

# 4

is met name de regelgeving, die maakt dat niet ver vooruit kan worden gepland. Verder vraagt de energievoorziening in zijn algemeenheid om versnelling van innovatieve oplossingen. Betaalbaarheid van warmte voor de eindgebruiker is een blijvend aandachtspunt.

### OPLOSSINGSRICHTINGEN

- Warmetenet en verzwaring elektriciteitsnet
- Energieopslag warmte in diepe aardlagen
- Energieopslag elektriciteit in batterijen
- Omzetten elektriciteit naar warmte en of waterstof en vice versa

### Dit doen we zelf / Wat kunnen we zelf doen?



A – Samenwerken met woning-/vastgoedeigenaren en stimuleren van verduurzaming van de bestaande voorraad, met name de aanpak van energielabels E, F en G.



B – Vaart maken met uitwerken van een ruimtelijke visie voor de energievoorziening (warmte en elektriciteit) inclusief inpassing van de noodzakelijke bovengrondse voorzieningen in de bestaande stad en hier met prioriteit ruimte voor maken.



C – In gesprek met de netbeheerders een planning uitwerken voor ingrepen in de komende decennia, alsmede voorstellen doen voor de realisatiestrategie (pMIEK).



D – Afstemming tussen gemeentes over lokale energietransitie-strategieën.

### Waar hebben we het Rijk/provincie bij nodig?



A – Instrumenten en middelen om vooruit te kunnen plannen en voorinvesteringen te kunnen doen, zowel voor de verduurzaming van de bestaande voorraad als voor aanleg van een regionaal warmtenet en elektriciteitsnet.



B – Duidelijkheid in welke bovenlokale structuren/netwerken wanneer en waar worden gerealiseerd, om daar vroegtijdig op te kunnen anticiperen.



C – 'Piekvraag dempen van de woningen, bedrijven en glastuinbouw' is een belangrijke wens. Oplossing kan zijn de energieopslag in de wijk of de stad/het stadsdeel te houden, zodat het net niet wordt belast. Om dit te onderzoeken zijn pilotprojecten voor lokale energiebuffering nodig, waarbij lessen voor heel Nederland kunnen worden getrokken. Als het hier lukt, lukt het overal.

## NU DE MOTOR AAN- ZWENGELEN

# SAMEN BOVENPLANSE VOORZIENINGEN REALISEREN

# 5

### DILEMMA

Op dit moment ligt de focus vooral op (betaalbare) woningbouw. Voor gezonde complete steden en dorpen zijn echter veel 'bovenplanse' voorzieningen nodig die maar deels toegerekend kunnen worden aan de nieuwbouwprojecten. Denk aan groen (stadsparken, wijkgroen en bereikbaar recreatief buitengebied), extra haltes voor openbaar vervoer en maatschappelijke voorzieningen.

### OPLOSSINGSRICHTINGEN

#### Dit doen we zelf / Wat kunnen we zelf doen?



A – In gebiedsontwikkelingen ook ruimte voor voorzieningen opnemen en realisatie ervan in ontwikkelovereenkomsten vastleggen.



B – Fondsvorming uit bijvoorbeeld grexen, bedrag per inwoner of gebruik maken van subsidies.



C – Opzetten regionaal fonds voor maatschappelijke voorzieningen binnen het daily urban system, bijvoorbeeld in de vorm van een een soort van 'Voorzieningentafel'. Dit kan op basis van bijvoorbeeld een Barcodemethodiek op regionale schaal.



D – In omgevingsplannen voldoende ruimte bestemmen/ beschikbaar houden voor voorzieningen en op regionaal niveau voorzieningenstructuur afstemmen.

#### Waar hebben we het Rijk/provincie bij nodig?



A – Stimuleren en toestaan van organisatie (of financieringsconstructies optuigen) die als doel hebben betaalbare ruimte voor voorzieningen (en werk) te faciliteren, te ontwikkelen en/of te verhuren.

## NU DE MOTOR AAN- ZWENGELEN

# REGIONAAL RUIMTE VOOR WERK MAKEN

## 6

### DILEMMA

Waar gaan onze inwoners werken in de Haagse Regio na realisatie van de woningbouw? Niet alleen zal de ruimte voor werken beperkt worden, de regio zal ook meer inwoners hebben. Waar gaan deze mensen werken? Bestaande bedrijventerreinen in de Haagse Regio staan onder druk, voornamelijk door de behoefte aan woningen en de veelal binnenstedelijke ligging van die bedrijventerreinen waardoor woningen vaak een aantrekkelijkere functie zijn binnen een gebied. Woningen leveren vaak ook een aantrekkelijkere businesscase op. Gevolg hiervan is dat er weinig ruimte overblijft voor het behouden en creëren van ruimte voor bedrijven.

### OPLOSSINGSRICHTINGEN

Er zijn twee basis oplossingsrichtingen. De ruimte op bedrijventerreinen beter benutten en uitbreidingslocaties aanwijzen. Deze laatste categorie gaat vaak ten koste van andere functies (b.v. groen, wonen, voorzieningen) en zal dus integraal afgewogen moeten worden. Het beter benutten van ruimte op bedrijventerreinen kan bijvoorbeeld door het weren van bedrijven die niet optimaal gebruik maken van de

planologische ruimte (bijv. lagere milieucategorie), het elders bieden van ruimte voor bedrijven die niet noodzakelijkerwijs op een bedrijventerrein gevestigd moeten zijn (kringloopwinkels, recreatieve functies zoals trampolineparken) of het actief verplaatsen van bedrijven. Door als overheden een actieve rol te kiezen kunnen verouderde, ruimtelijk slecht benutte bedrijfskavels en -terreinen worden geherstructureerd. Dit leidt niet alleen tot nieuwe mogelijkheden voor bedrijven, maar kan tegelijk ook bijdragen aan duurzaamheids- en energietransitieopgaven. Dit vraagt om regionale afstemming en financiering, bijvoorbeeld door een (revolverend) fonds.



#### Dit doen we zelf / Wat kunnen we zelf doen?



A – Beter benutten bedrijventerrein en dit regionaal afstemmen (Businesspark Haaglanden BPH kan hierin een rol vervullen).



B – (Tijdelijke) schuifruimte realiseren om “Beter Benutten-proces te faciliteren”.



C – Opstellen ruimtelijk-economische visie voor de regio.

D – Actualiseren bestemmingsplannen/ omgevingsbeleid: ruimte borgen voor brede werkgelegenheidsgroei, het juiste bedrijf op juiste plek.

## NU DE MOTOR AAN- ZWENGELEN

# REGIONAAL RUIMTE VOOR WERK MAKEN (VERVOLG)

## 6



E – Organiseren handhaving capaciteit als stok achter de deur voor beter benutten.



F – Actieve bemiddeling bij (noodzakelijke) uit-/verplaatsing van bedrijven op sleutellocaties (bijvoorbeeld op plekken aan kade/watergang op HMC-terrein welke niet als zodanig worden gebruikt).



G – Stroomlijnen uitgangspunten regionale gronduitgifte (e.g. selectief vestigingsbeleid, hogere GSI/FSI dan huidig, duurzaamheid/klimaatadaptatie).

### Waar hebben we het Rijk/provincie bij nodig?



A – Het beter benutten van de ruimte op bedrijventerreinen vraagt om een actieve aanpak. De door herstructurering te behalen winst kan aanzienlijk zijn, maar is complex en kent een (voor)financieringsvraag. Financiële inbreng (revolverend fonds) van Provincie en Rijk is nodig om de herstructurering op gang te brengen.



B – Gedifferentieerd ruimtelijk economisch beleid: keuzes tussen accenten ruimtetypologie/type bedrijvigheid per regio al naar gelang ruimtelijke context en urgentie van specifieke maatschappelijke opgaven in de regio. Voor de Haagse Regio accent op ruimte voor

stedelijk verzorgende economie en stuwende economie welke ruimtelijk passen bij sterk verdichte stedelijke structuur. Oftewel zorgen dat de duurzame stedelijke groei wordt gefaciliteerd en dat we tegelijkertijd die groei zo slim mogelijk laten plaatsvinden.



C – Provinciaal ontwikkelfonds met middelen vanuit het Rijk om met een beperkt aantal strategische uit-/verplaatsingen van bedrijven op sleutellocaties (niet zijnde agrarische bedrijven), schuifruimte te creëren voor de te leggen ruimtelijke puzzel en kwalitatieve mismatch op bedrijventerreinen te mitigeren.



D – Benutting van bestaand instrumentarium, inzet nieuw instrumentarium (e.g. minimale milieucategorie op specifieke werkmilieus), en waar nodig uitoefenen van doorzettingsmacht om doorbraken te forceren en maatschappelijk optimum te waarborgen.

## NU DE MOTOR AAN- ZWENGELLEN

# GEBIEDSDEKKEND MULTIMODAAL NETWERK REALISEREN

# 7

### DILEMMA

De groei van het aantal woningen in circa 20 jaar is enorm. De reguliere investeringen in OV- en fietsinfrastructuur en de beschikbare capaciteit om projecten op te pakken volgen een veel langzamer tempo. Dit tempo moet dus omhoog, maar geld en capaciteit ontbreken. Er is behoefte aan concrete, verbindende projecten en goede snelle OV-verbindingen die op de korte en lange termijn tot resultaten kunnen leiden – zowel kleine, snelle winsten om de politieke daadkracht vast te houden als grotere vlaggenschipprojecten om de gemeenten in de regio dichterbij elkaar te brengen. Van belang daarbij is om goede OV-verbindingen te behouden en te creëren binnen en buiten onze regio. Voorbeelden zijn het opwaarderen van de huidige OV-verbinding tussen Zoetermeer en Rotterdam naar een lightrailverbinding (ZoRo-lijn), de Zuidwestlandcorridor en de Koningscorridor. Deze lijnen zorgen o.a. voor een betere verbinding van stad en regio, ontsluiten de werkgelegenheid in diverse werk- en kassengebieden voor arbeidsaanbod vanuit Rotterdam en de Haagse Regio en ontlasten het provinciale en rijkswegennet. Dit opdat een aantrekkelijk OV-alternatief ontstaat.

### OPLOSSINGSRICHTINGEN

#### Dit doen we zelf / Wat kunnen we zelf doen?



A – Actief inzetten op aanleg en verbetering van fietsvoorzieningen (routes én stallingsvoorzieningen). De realisatie van ontbrekende schakels wordt gesubsidieerd vanuit de MRDH.



B – Alle gemeenten ontwikkelen beleid volgens het STOMP-principe.



C – Een visie maken voor een regionaal mobiliteitssysteem (fiets-ov-auto) dat aansluit op de Oude Lijn vanuit alle windrichtingen.

#### Waar hebben we het Rijk/provincie bij nodig?



A – Budget voor investeringen MRDH is heel klein. Het gaat vooral op aan beheer. Middelen van PZH/Rijk zijn dus nodig voor realisatie. De urgentie is nu echt groter dan voorheen als gevolg van de versnelde woningbouwrealisatie.



B – Capaciteit nodig: extra geld voor ambtenaren of programmabureau dat regionaal actief is.



C – Op dit moment staat de betaalbaarheid van het OV-net centraal



## NU DE MOTOR AAN- ZWENGELEN

# GEBIEDSDEKKEND MULTIMODAAL NETWERK REALISEREN (VERVOLG)

# 7

en gaat er te weinig aandacht uit naar de dekking van het netwerk. Gevolg is dat de wijken aan de randen van de steden en het buitengebied steeds slechter bereikbaar zijn. Dit maakt de mobiliteitstransitie in deze wijken moeizaam, zo niet onmogelijk. Hier is een beleidsomslag nodig.



D – Het openbaar vervoer wordt te kostbaar voor doelgroepen die het niet breed hebben, waardoor de mobiliteit van deze groepen steeds meer onder druk komt te staan. Doelgroepenvervoer is niet voor iedereen beschikbaar of draait voor een belangrijk deel op vrijwilligers. Ook op dit punt is een beleidsomslag nodig.

## NU PERSPECTIEF BIEDEN

# KUSTVERDEDIGING DE RUIMTE GEVEN

8

### DILEMMA

Zeespiegelstijging zorgt ervoor dat de kust op lange termijn versterkt moet worden. Dit vraagt ruimte. Ruimtelijke ontwikkelingen aan de kust van dit moment hebben invloed op de mogelijkheden die er zijn om de waterveiligheid voor de lange termijn te borgen. Een ontwikkeling zorgt voor extra waarde in het gebied waardoor meebewegen/terugtrekken maatschappelijk lastiger wordt, of het ruimtelijk inpassen van versterkingen van de huidige waterkering moeilijker wordt. Daarnaast kan onduidelijkheid over de toekomstige oplossingen leiden tot desinvesteringen in het gebied, of terughoudendheid rondom wél investeren: ontwikkelingen die niet blijken te passen in de nieuwe kustversterking, of buitendijks komen te liggen zijn op de lange termijn niet houdbaar. En een nieuwe kustlijn kan ervoor zorgen dat de huidige boulevard zijn functie verliest.

### OPLOSSINGSRICHTINGEN

#### Dit doen we zelf / Wat kunnen we zelf doen?



A – Ontwikkelen van een visie en adaptatiepaden voor een veilige Delflandse kust op lange termijn (Den Haag Rotterdam, Westland). Dit om huidi-

ge functies, toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen en de waterveiligheid op lange termijn beter op elkaar af te kunnen stemmen. Waarin ook rekening wordt gehouden met de positie van de Scheveningse haven.



B – Opstellen van een eigen onderzoeksagenda en deze afstemmen met de nationale kennisontwikkelingen.

#### Waar hebben we het Rijk/provincie bij nodig?



A – Een uitspraak over de ligging van de zeewering op de lange termijn: zee-wards, meebewegen, beschermen open/gesloten en duidelijkheid wat van lokale overheden verwacht wordt.



B – Concrete uitwerking van het principe 'Water en Bodem Sturend' en/of hoe dit de keuze voor bepaalde oplossingsrichtingen voor zeespiegelstijging beïnvloed.



C – Provincie: helderheid in ruimtelijk beleid om die ruimtelijk toe te kunnen passen (bijvoorbeeld uitwerking van de Klimaatonderlegger en hoe deze concreet toe te passen bij ruimtelijke ontwikkelingen).

## NU PERSPECTIEF BIEDEN

# STREVEN NAAR EEN INNOVATIEVE EN VERBONDEN GLASTUINBOUW

# 9

### DILEMMA

Het glastuinbouwcluster bestaat uit veel internationaal vooraanstaande ondernemers, nog steeds vaak familiebedrijven, die koplopers zijn in het duurzaam, innovatief en circulair verbouwen, verwerken en vervoeren van voedsel. De sector is hard op weg om in 2040 klimaatneutraal te zijn en kan zelfs CO<sub>2</sub>-positief worden. Naast het hier verbouwde voedsel en de sier- teelt, worden ook in deze sector ontwikkelde innovaties en technieken over de hele wereld verspreid. De toegevoegde waarde van de glastuinbouwproductie in Nederland bedraagt inmiddels ruim €9 miljard. De glastuinbouwsector is van internationaal belang en dient op nationaal niveau te worden beschermd (of gesteund), terwijl de ruimtelijke invulling lokaal wordt bepaald. In het Westland staat de mondiale kracht van de Greenport onder druk door de invloed van oneigenlijke functies in het tuinbouwgebied.

De glastuinbouw heeft naast de grote economische en maatschappelijke waarde ook de potentie om bij te dragen aan de duurzame opgaven waar gemeenten, regio, provincie en rijk voor staan. Door efficiënter gebruik te maken van ruimte door modernisering en innovatie, kan het netto glas-

tuinbouwareaal in stand blijven, en ontstaat tegelijkertijd ruimte voor maatschappelijke opgaven zoals energietransitie, klimaatbestendigheid, waterberging, waterkwaliteit en biodiversiteit. In het Oostland kan mogelijk in specifieke gebieden, tegen de bestaande kernen, ruimte ontstaan voor transformatie naar andere functies.

Dit vraagt om herstructurering. Dat is een kostbaar en intensief proces, en vraagt inzet van veel partijen, wat soms nog onvoldoende tot stand komt. Het doel is aaneengesloten, moderne en duurzame glastuinbouwgebieden die de toekomst van de glastuinbouw waarborgen.

### OPLOSSINGSRICHTINGEN

#### Dit doen we zelf / Wat kunnen we zelf doen?



A – Stimuleren en ondersteunen van het gehele glastuinbouwcluster om verder te verduurzamen, innoveren en moderniseren.



B – De tuinbouw wijzen op hun mede verantwoordelijkheid in relatie tot energietransitie, klimaatadaptatie, duurzame waterhuishouding en biodiversiteit

## NU PERSPECTIEF BIEDEN

# STREVEN NAAR EEN INNOVATIEVE EN VERBONDEN GLASTUINBOUW (VERVOLG)

9



C – Inzetten op bereikbaarheid, werkgelegenheid, scholing en huisvesting. Gezamenlijk werken aan een toekomstbestendig glastuinbouwcluster.



D – Kennis als exportproduct neerzetten. De ontwikkeling van de Floracampus is daar onderdeel van.



E – Actief en continu werken aan maatschappelijke verbinding met onze regio.

### Waar hebben we het Rijk/provincie bij nodig?



A – Het belang van de greenport voor de wereldwijde voedselvoorziening en de Nederlandse economie erkennen en beschermen



B – Passende fiscale maatregelen die de verduurzaming helpen en niet tegenwerken



C – Goede bereikbaarheid. Voor fiets, OV, auto en het logistieke cluster



D – Perspectief bieden aan de tuinder. Duidelijke afspraken maken zodat hij weet wat hij van de centrale overheid kan verwachten



E – Onderkennen dat er regionale verschillen zijn tussen de verschil-

lende Greenports binnen de provincie Zuid Holland en Nederland die mogelijk vragen om verschillende instrumenten en gebiedsinvullingen.



F – (Mede)financiering en ondersteuning bij de innovatie, modernisering, herstructurering en verduurzaming van het glastuinbouwcluster dat beter in balans is met energie, water en biodiversiteit.

## NU PERSPECTIEF BIEDEN

# OMSCHAKELING NAAR EEN CIRCULAIRE HAAGSE REGIO

10

### DILEMMA

In een circulaire samenleving worden alle grondstoffen opnieuw gebruikt en zijn de grondstoffen zelf hernieuwbaar. De huidige economie moet worden aangepast en omgebouwd om circulair te worden. De circulaire economie heeft een kleinschalige kant, die in te passen is in de bestaande woon- en werkomgeving, maar er zal ook ruimte nodig zijn voor industriële activiteiten en grotere distributiestromen en productiegebieden. In het stedelijke gebied zijn recycle(werk)plaatsen en bijvoorbeeld bouwhubs nodig om de circulaire economie op gang te krijgen. Omschakelen naar een circulaire economie betekent dat voorlopig twee systemen naast elkaar zullen bestaan de komende 20 tot 30 jaar. Dat vergt slim en optimaal gebruik van de beschikbare ruimte. Mogelijk betekent een omschakeling naar een circulaire economie dat lokaal meer ruimte nodig is voor maakindustrie.

### OPLOSSINGSRICHTINGEN

#### Dit doen we zelf / Wat kunnen we zelf doen?

- A – Bedrijven ondersteunen bij omschakeling naar een circulair model
- B – Ruimte behouden voor bedrijven in hogere milieucategorieën



C – Uitvoering van Woonwerkakkoord, waarin ook afspraken worden gemaakt over bouwhubs



D – Opzetten van voorbeeldprojecten om te verkennen wat de impact zal zijn van de omschakeling naar een circulaire samenleving op bestaande wijken en buurten.

#### **Waar hebben we het Rijk/provincie bij nodig?**



A – De transitie naar een circulaire economie vraagt om samenwerking tussen overheidslagen en ondernemers. Om te voorkomen dat iedereen het wiel voor zichzelf aan het uitvinden is, is organiseren van een kennisplatform en bevorderen van uitwisseling van kennis en ervaringen op nationaal en/of provinciaal wenselijk.



B – Wetgeving en subsidieregelingen: de transitie naar een circulaire economie kan niet plaatsvinden op basis van vrijwilligheid. Wetgeving is nodig om die transitie af te dwingen en subsidies zijn nodig om de transitie te faciliteren.



C – Hulp bij ruimtereserving voor functies die noodzakelijk zijn voor de transitie naar een circulaire economie.

**I**

**WIE ZIJN WE EN WAT HEBBEN WE TE BIEDEN?**

**II**

**DOORKIJK NAAR DE TOEKOMST**

**III**




**DILEMMA'S EN OPLOSSINGSRICHTINGEN**

**TOELICHTING**

**OPGAVEN EN KNELPUNTEN HAAGSE REGIO**

## TOELICHTING

De Haagse Regio is compact en dicht bebouwd. De mogelijkheden om de actuele opgaven een plaats te geven hangen samen met de ruimte die kan worden gemaakt in de bestaande steden, glastuinbouwgebieden en landbouwgebieden en de mate waarin functies kunnen worden gecombineerd en gestapeld. Daarbij bepaalt de ondergrond in belangrijke mate welk ruimtegebruik er waar in de regio mogelijk is.

De opgaven en knelpunten worden beschreven in drie perspectieven, een indeling die provincie en Rijk ook hanteren in de ruimtelijke puzzel. De indeling sluit aan bij de lagenbenadering: de laag van de  ondergrond, de  netwerklaag en de  occupatie(ruimtegebruik)laag.

Als uitgangspunt voor de inrichting van Nederland is door het Rijk bepaald dat ‘water en bodem sturend’ zijn. De Haagse Regio sluit zich aan bij dit principe. Daarnaast bouwt de Haagse Regio voort op de kwaliteiten en de kracht van de regio. In de beschrijving van de perspectieven wordt dan ook direct stelling genomen:

- **PERSPECTIEF 1: Water, bodem, landbouw en natuur: Water- en bodemsysteem voorwaardelijk**
- **PERSPECTIEF 2: Ordenende netwerken: De puzzelstukken goed aan elkaar leggen**
- **PERSPECTIEF 3: Leefbare steden en regio’s: De puzzelstukken goed stapelen**

Elk perspectief wordt uitgewerkt in drie kaartbeelden.



1A



# PERSPECTIEF 1

# BODEM LANDBOUW NATUUR

 ONDERGROND





## ◇ ONDERGROND

# Water- en bodemsysteem voorwaardelijk



### BETREKKING OP DE VOLGENDE RIJKSPROGRAMMA'S:

- Water en bodem sturend
- Nationaal Programma Landelijk Gebied
- Agenda Natuurinclusief
- Nationaal Waterprogramma 2022-2027 en diverse gerelateerde programma's (w.o. IRM)
- Programma Gezonde en groene leefomgeving
- Nationaal Milieuprogramma
- Programmatische aanpak Groen in/om de stad
- Kaderrichtlijn Water
- Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie



### Samenwerkingsagenda Haagse Regio **WATEROPGAVEN**

De Haagse Regio kent flinke uitdagingen m.b.t. watersysteem:

- waterveiligheid garanderen;
- wateroverlast voorkomen;
- waterkwaliteit: Voldoen aan de resultaatverplichtingen voor de Kaderrichtlijn Water (KRW) in 2027;
- Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie: voldoen aan de doelstellingen voor wat betreft droogte, hitte, wateroverlast en waterbeschikbaarheid in 2050

## ONDERGROND - BODEM STUREND

- kustduinen
  - strandvlakte
  - kustduinen
  - strandwal
- zeekleipolders
  - zoutwatergetijdenafzettingen
  - zeekleivlakte
  - kreekrug
  - kreekbedding
- droogmakerij
  - meerbodden
  - kreekrug
  - veenrest
- laagveen
  - laagveenvlakte
  - petgaten
- rivierengebied
  - riverikom
- boezemgemaal
- poldergemaal
- waterwingebied
- geen gegevens

**KENSCHETS BODEM**  
De ondergrond bestaat direct langs de kust uit zand. Verder landwaarts bestaat de ondergrond uit zeeklei en veen. In de droogmakerijen is de veenlaag in het verleden afgegraven. In de zeekleipolders is het grootste deel van de veengronden ingeklonken. Er zijn geen dikke veenpakketten meer aanwezig in de Haagse Regio.

### WAT SPEELT ER

In de Haagse Regio is er een sterke samenhang tussen bodem en grondwater. Het grondwatersysteem bestaat uit vier typen. In het duingebied en de binnenduinrand kunnen de grondwaterstanden sterk wisselen met de seizoenen. In het boezemland en de poldergebieden reageert de waterstand sneller (binnen uren/dagen) op neerslag. Grondwater en bodem en klimaatverandering bepalen voor een belangrijk deel een klimaatbestendige verstedelijking. Deze mag niet tot meer verharding leiden. Dit vraagt om extra maatregelen in gebouwen en hun directe omgeving. Ook leidt het tot meer drukte in de ondergrond en staat de noodzakelijke ruimte voor verdampende bomen onder druk. De effecten van zeespiegelstijging en stopzetting van grondwateronttrekking in Delft hebben grote effecten op het grondwaterpeil.

### WAT SPEELT ER

De draagkracht van de bodem is bepalend voor toekomstig gebruik; verdere verstedelijking moet bij voorkeur op de meest draagkrachtige plekken plaatsvinden. Ook bij de ontwikkeling van de groenstructuren moet worden aangesloten bij de kwaliteit van de bodem en het grondwater.

### WAT SPEELT ER


#### Drukke in de ondergrond

De verstedelijking zal zorgen voor meer verharding en kunstwerken in de ondergrond. Dit zal leiden tot een verdere toename van de drukte in de ondergrond en ten koste gaan van ruimte voor groen, met name voor bomen.

1A

**LEESWIJZER** De beschrijving is niet allesomvattend. Hier noemen we op basis van de Samenwerkingsagenda en de gevoerde gesprekken de belangrijkste gezamenlijke regionale opgaven en knelpunten.

## OPPERVLAKTEWATERSYSTEEM - WATER STUREND

-  boezemgemaal
-  poldergemaal
-  primair water
-  waterwingebied
-  boezem- en polderberging
-  historisch centrum

### hoogdynamische gebiedsontwikkelingen

-  'Geschakeerd groen'
-  'Geschakeerd rood'

### WAT SPEELT ER

#### Waterpeilbeheer en verschillende belangen

Omslag van *peil volgt functie* naar *functie volgt peil*: welke functies zijn in het graslandgebied op lange termijn nog houdbaar en welke transitie is daarvoor nodig? De gemeenten hebben belang bij een goed waterpeilbeheer dat tevens een relatie heeft met gewenste functies. Omslag van *peil volgt functie* naar *functie volgt peil* vraagt wel aandacht.

1A

### WAT SPEELT ER

#### Meer ruimte nodig voor waterberging

Regen die in de polder valt, komt via gemalen en watergangen terecht bij de hoofdgemalen en wordt uitgemalen naar zee/rivier. Op de lange termijn moeten we regenwater beter hergebruiken, vasthouden, bergen en dan pas afvoeren. Dat vraagt ruimte. Bijvoorbeeld in Den Haag: het smalle watersysteem door de stad heen heeft beperkte capaciteit waardoor het waterpeil ten oosten van de stad oploopt. Hierdoor kan overlast ontstaan in de lagere gelegen buurgemeenten. Dit betekent dat dure innovatieve maatregelen nodig zijn. Om wateroverlast en watertekort op de lange termijn te voorkomen, zijn maatregelen op meerdere niveaus nodig:

- Hergebruik in glastuinbouw en hergebruik regenwater om drinkwatergebruik te minderen;
  - Vasthoudmaatregelen buiten het oppervlaktewatersysteem om inundatie vanuit watergangen te beperken ('stad als spons');
  - Wateropslag in de bodem/ondergronds in hoogstedelijk gebied;
  - Water vasthouden in de open polders is belangrijk om afvoer naar de boezem (regionale hoofdstructuur) te beperken;
  - Structuur verbeteren (minder duikers) tbv verdeling van water/ beperken opstuwing.
- Keuzes voor bepaalde functies (ruimtelijke ordening) hebben mogelijk anderszins invloed op de waterkwaliteit.

## KLIMAATVERANDERING - OMGAAN MET EXTREMER WEER EN ZEESPIEGELSTIJGING

- primair water
- waterwingebied
- bos
- park
- recreatiegebied buiten de stad
- strand en duinen
- spoorlijn met station
- metrolijn met station
- tramlijn
- metropoliitaan fietsnetwerk
- auto(snel)weg
- regionale weg
- bebouwing: fsi laag
- bebouwing: fsi hoog
- grasland
- akkerland
- water
- overig

### GEVOLGEN LANDINWAARTS

Zeespiegelstijging leidt naar verwachting ook tot toename van zoute kwel in het gebied achter de duinen en (in combinatie met droogte) tot verzilting van het oppervlaktewater. Gewassen/groen en bomen zijn niet bestand tegen zout water. Mogelijk worden ook funderingen aangetast door zoutindringing.

### WAT SPEELT ER

#### Zeespiegelstijging vraagt om een langetermijnperspectief voor deze kustregio

Zeespiegelstijging zorgt ervoor dat de zeewering omhoog moet. Langs de duinenkust is meegroeien via zandsuppletie waarschijnlijk nog lang mogelijk. Dit biedt kansen voor natuurontwikkeling, maar staat soms op gespannen voet met recreatief gebruik van de kustzone (paviljoens, fietspaden, etc.). Hiervoor moet ruimte gereserveerd worden. In Scheveningen is meegroeien niet zomaar mogelijk en moet een oplossing gevonden worden voor de haven en de buitendijks gelegen terreinen. Hier zijn kansen voor een zeewaarts gelegen haven en bedrijfengebied, dat georiënteerd is op de zee (denk aan visserij en voedselproductie).

### WAT SPEELT ER

In de maatregelen die worden genomen om de Haagse Regio bestand te maken tegen de gevolgen van klimaatverandering (klimaatadaptatie) zijn op het zand en op het veen andere oplossingen denkbaar; ook in samenhang met het grondwatersysteem. Dit moet nader worden uitgedacht; dit weten we nog onvoldoende. Door grondwateronttrekkingen t.b.v. glastuinbouw in Westland en industrie in Delft vindt er op een aantal plekken bodemdaling en/of verzilting plaats. Ook de stijgende zeespiegel draagt bij aan de verzilting in de Haagse Regio.

### WAT SPEELT ER

#### Meebewegen met het water

Klimaatverandering vraagt om meebewegen met 'te veel' en 'te weinig' water: Als gevolg van klimaatverandering wordt het weer extremer: extreme buien wisselen af met extreem lange periodes van droogte. Ook hittegolven zullen vaker voor gaan komen. Het stedelijk gebied moet meer ruimte bieden aan opvang van hemelwater bij extreme buien, er zijn oplossingen nodig om verzilting tegen te gaan in periodes van extreme droogte en door meer groen (met name bomen) moet een aangenaam klimaat ontstaan in tijden van extreme hitte. In het sterk verstedelijkte gebied moet meer ruimte worden gemaakt voor water (berging) en groen. Dat biedt tegelijk de mogelijkheid om de biodiversiteit, die wereldwijd en ook in Nederland sterk onder druk staat, ook in het stedelijke gebied te vergroten.

1A

**LEESWIJZER** De beschrijving is niet allesomvattend. Hier noemen we op basis van de Samenwerkingsagenda en de gevoerde gesprekken de belangrijkste gezamenlijke regionale opgaven en knelpunten.

# PERSPECTIEF 2

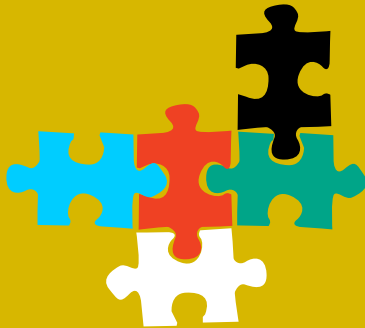
## ORDENENDE NETWERKEN

**N** NETWERKLAAG



## NETWERKLAAG

# De puzzelstukken goed aan elkaar leggen



### BETREKKING OP DE VOLGENDE RIJKSPROGRAMMA'S

- Programma Energiehoofdstructuur
- Nationaal Programma Regionale Energiestr.
- Mobiliteit en bereikbaarheid (MIRT,  
Mobiliteitsvisie, luchtvaart, zeehavens)



#### *Samenwerkingsagenda Haagse Regio*

##### **WATERNETWERKOPGAVEN**

- versterken groenblauwe structuren o.a. ter ondersteuning van toenemende verstedelijking.
- op orde houden afvalwaterketen
- voldoende drinkwatervoorziening met toenemende verstedelijking
- ook voldoende gietwater voor vernieuwende vormen van landbouw en voor groen in het stedelijk gebied bij extreme droogte

#### *Samenwerkingsagenda Haagse Regio*

##### **MOBILITEITSTRANSITIE ALS RUIMTEMAKER**

De ruimtedruk van het mobiliteitssysteem is met name hoog in het stedelijke gebied. Hier landt de verdichtingsopgave en moet ook ruimte voor groen, blauw en voorzieningen worden gevonden. Mobiliteit is daarbij een van de weinige ruimtegebruikers waarvoor het mogelijk is minder ruimtegebruik te realiseren als gevolg van het grote ruimtebeslag van rijdende en stilstaande auto's en de beschikbaarheid van alternatieven: lopen, fiets, OV en deelmobiliteit/Mobility as a Service (MaaS).

## ENERGIENETWERK – ROBUUSTE SYSTEMEN VOOR ELEKTRICITEIT EN WARMTE

- hoogspanning 150 kV
- hoogspanning 220 kV
- hoogspanning 380 kV
- station
- warmtenet
- warmtenetgebied
- historisch centrum

### hoogdynamische gebiedsontwikkelingen

- 'Geschakeerd rood'
- 'Geschakeerd paars'

### RES 1.0 ROTTERDAM-DEN HAAG

Het is belangrijk onderscheid te maken naar warmte en elektriciteit; voor warmte wordt eerst ingezet op geothermie (en daarna op aansluiten op het warmtenet (vanuit de Rotterdamse regio); elektriciteit wordt vooral gewonnen uit zon en wind (op zee).

### WAT SPEELT ER Energievoorziening

Wat momenteel speelt in de Haagse Regio is de aanlanding van de energie op zee, het opslaan van energie en een eventueel waterstofnet. Voldoende regionale net-capaciteit vormt op termijn een risico.

**LEESWIJZER** De beschrijving is niet allesomvattend. Hier noemen we op basis van de Samenwerkingsagenda en de gevoerde gesprekken de belangrijkste gezamenlijke regionale opgaven en knelpunten.

### DEN HAAG-VLAARDINGEN

De aanleg van dit deel is in het voorjaar van 2022 begonnen. Naar verwachting wordt de leiding in het najaar van 2025 in gebruik genomen.

### VLAARDINGEN-VONDELINGENPLAAT

Wanneer de aanleg van de leiding start is nog niet bekend. Naar verwachting wordt de warmteleiding in het najaar van 2025 in gebruik genomen.

### RIJSWIJK-LEIDEN

In juli 2022 is het officiële startsein voor de aanleg van de uitbreiding van Rijswijk naar Leiden gegeven. Via dit tracé kunnen de gemeenten Zoeterwoude, Leiderdorp, Voorschoten, Katwijk, Oegstgeest en Leiden van warmte worden voorzien. De aanleg van de leiding start in 2025 en naar verwachting wordt de leiding in het najaar van 2027 in gebruik genomen.

AFTAKKINGEN  
OOSTLAND EN  
WESTLAND  
Onderzoeksfase

### WAT SPEELT ER Robuust regionaal warmtenet

Met het aanleggen van een robuust (regionaal) warmtenet zijn hoge kosten gemoeid. De financiering van dit soort projecten is nu afhankelijk van private partijen die op voorhand een economisch perspectief vragen. Hierdoor worden kansen gemist en beperkt dit het innovatieve handelen. Afspraken tussen betrokken partijen zullen nodig zijn om deze (voor)investeringen te dragen. Er zullen bovendien stimulerende maatregelen nodig zijn om te komen tot herstructurering van de glastuinbouwgebieden, en om de potenties voor onder meer de energievoorziening zo goed mogelijk te benutten.

### WAT SPEELT ER Energiearmoede

Energiearmoede en de kosten voor isolatie van de bestaande woningvoorraad vormen belangrijke uitdagingen die de energietransitie kunnen vertragen.

## N MOBILITEITSNETWERK - SAMENHANGEND MULTIMODAAL MOBILITEITSSYSTEEM

-  metropolitaan fietsnetwerk
-  ontbrekende schakel metropolitaan fietsnetwerk
-  HOV-netwerk
-  majeur knooppunt
-  station OV-netwerk Regio
-  overig station
-  nieuw station
-  HOV-busverbinding
-  tram HTM
-  overige spoorlijn
-  metro buiten Haagse Regio
-  regionale weg
-  autosnelweg
-  historisch centrum

### hoogdynamische gebiedsontwikkelingen

-  'Geschakeerd rood'
-  'Geschakeerd paars'

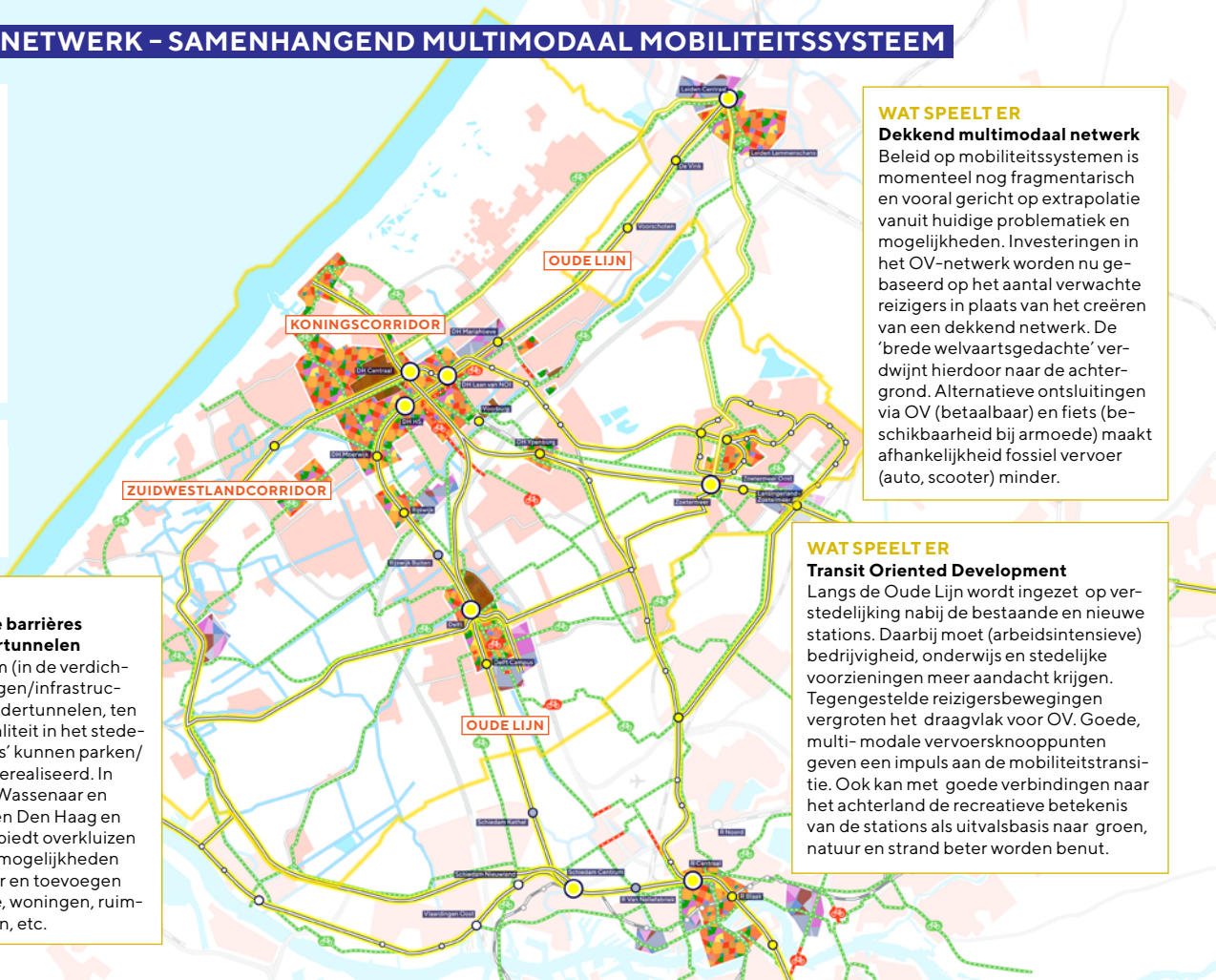
### WAT SPEELT ER

#### Ruimte maken door grote barrières te overkluisen of te ondertunnelen

Er zijn meerdere ideeën om (in de verdichtende stad) bestaande wegen/infrastructuur te overkluisen of te ondertunnelen, ten behoeve van meer leefbaarheid in het stedelijke gebied. Op de 'deksels' kunnen parken/groenstructuren worden gerealiseerd. In de Haagse binnenstad, in Wassenaar en het stedelijke gebied tussen Den Haag en Leidschendam-Voorburg biedt overkluisen van drukke verkeersaders mogelijkheden voor wegnemen van hinder en toevoegen van natuur, sport, recreatie, woningen, ruimte voor werk, voorzieningen, etc.

1A

**LEESWIJZER** De beschrijving is niet allesomvattend. Hier noemen we op basis van de Samenwerkingsagenda en de gevoerde gesprekken de belangrijkste gezamenlijke regionale opgaven en knelpunten.



### WAT SPEELT ER

#### Dekkend multimodaal netwerk

Beleid op mobiliteitssystemen is momenteel nog fragmentarisch en vooral gericht op extrapolatie vanuit huidige problematiek en mogelijkheden. Investerings in het OV-netwerk worden nu gebaseerd op het aantal verwachte reizigers in plaats van het creëren van een dekkend netwerk. De 'brede welvaarts-gedachte' verdwijnt hierdoor naar de achtergrond. Alternatieve ontsluitingen via OV (betaalbaar) en fiets (beschikbaarheid bij armoede) maakt afhankelijkheid fossiel vervoer (auto, scooter) minder.








### WAT SPEELT ER

#### Transit Oriented Development

Langs de Oude Lijn wordt ingezet op verstedelijking nabij de bestaande en nieuwe stations. Daarbij moet (arbeidsintensieve) bedrijvigheid, onderwijs en stedelijke voorzieningen meer aandacht krijgen. Tegengestelde reizigersbewegingen vergroten het draagvlak voor OV. Goede, multi-modale vervoersknooppunten geven een impuls aan de mobiliteitstransitie. Ook kan met goede verbindingen naar het achterland de recreatieve betekenis van de stations als uitvalsbasis naar groen, natuur en strand beter worden benut.



## DRINK-, GIET- EN AFVALWATERNETWERK - ZORGVULDIG OMGAAN MET GEZUIVERD WATER

-  rioolwaterzuiveringsinstallatie
-  rioolgemaal
-  persleiding
-  waterwingebied
-  boezem- en polderberging
-  kassen
-  historisch centrum

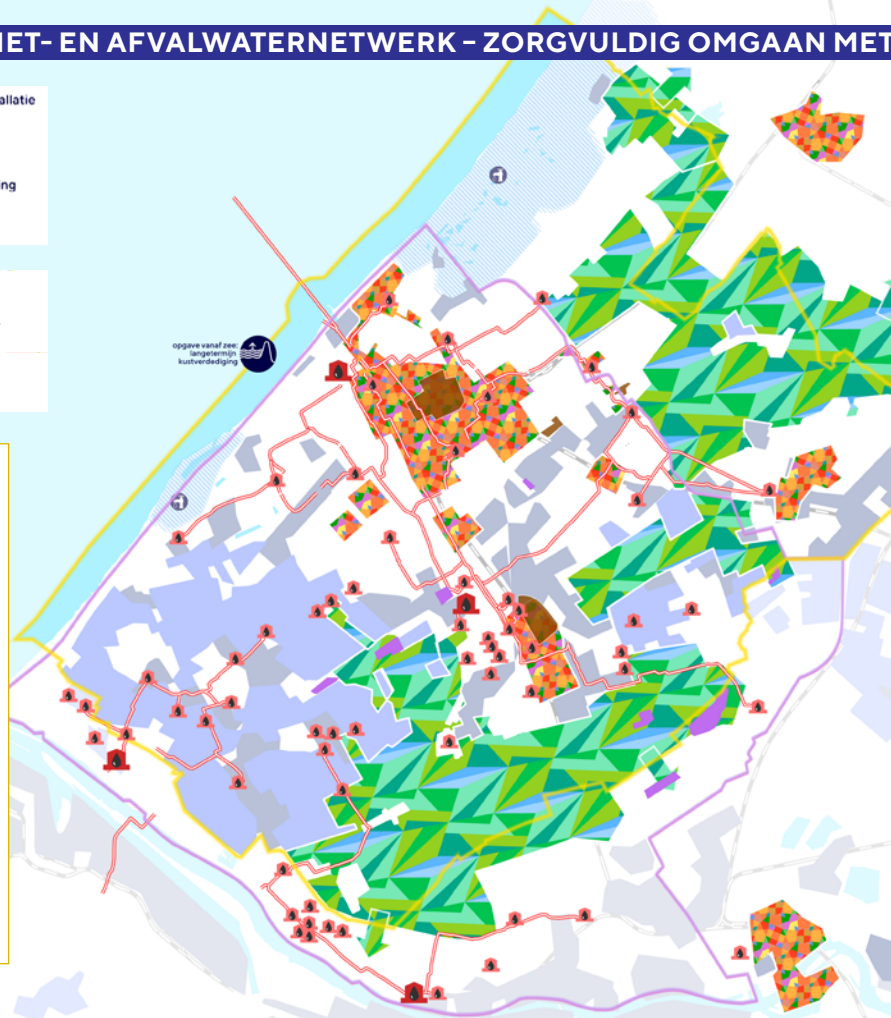
### hoogdynamische gebiedsontwikkelingen

-  'Geschakeerd groen'
-  'Geschakeerd rood'

### WAT SPEELT ER Capaciteit afvalwater

Groei van woningen betekent groei van afvalwater. Dit betekent dat er andere/nieuwe oplossingen nodig zijn om dit afvalwater te zuiveren. De huidige zuiveringen zijn daar (mogelijk) niet toe in staat. Daarnaast worden de eisen (uit Europa) steeds scherper waardoor de zuiveringen sowieso moeten worden aangepast en mogelijk uitgebreid.

**LEESWIJZER** De beschrijving is niet allesomvattend. Hier noemen we op basis van de Samenwerkingsagenda en de gevoerde gesprekken de belangrijkste gezamenlijke regionale opgaven en knelpunten.



### WAT SPEELT ER

#### Drink- en gietwatervoorziening voor de toekomst

Waterzuiveringscapaciteitgrens wordt op middellange termijn bereikt. Drink- en gietwatervoorziening van de toekomst in relatie tot glastuinbouw en meer woningbouw, resulteert in meer vraag en meer last van bestaande dilemma's rondom watervervuiling en verzilting van oppervlakte- en grondwater. Naast RWZI's (beheerd door het hoogheemraadschap) kunnen ook AWZI's (niet beheerd door de oveheid; bijv. Delft Blue Water) hierin een belangrijk rol spelen.

### WAT SPEELT ER

#### Waterafhankelijkheid

Het grootste deel van de Haagse Regio is afhankelijk van de drinkwaterwinning in de duinen, waarvoor water wordt aan-gevoerd uit de grote rivieren, verder land- inwaarts. Dit systeem is kwetsbaar. Het zuidelijke deel van de regio krijgt drinkwater aangevoerd vanuit de grote spaar-bekken in de Biesbosch. Ook deze worden gevoed met rivierwater. Met het oog op de klimaatverandering is de drinkwatervoorziening op lange termijn een aandachtspunt (verzilting, tekorten in het zomerseizoen). Voor de grote behoefte aan gietwater in de kassengebieden zijn toekomstbestendige oplossingen noodzakelijk.

# PERSPECTIEF 3

## LEEFBARE STEDEN EN REGIO'S

**N** OCCUPATIELAAG



1A

## OCCUPATIELAAG

# De puzzelstukken goed stapelen

### BETREKKING OP DE VOLGENDE RIJKSPROGRAMMA'S

- Nationaal Programma Infrastructuur Duurzame Industrie (PIDI)
- Programma Werklocaties: ruimte voor economische activiteiten
- Programma Circulaire Economie
- Programma Woningbouw
- Programmatische aanpak Groen in/om de stad
- Programma Erfgoed voor de toekomst
- Ruimte voor Defensie
- Luchtkwaliteit
- Geluid



### *Samenwerkingsagenda Haagse Regio*

#### **HOOGDYNAMISCHE ONTWIKKELGEBIEDEN**

De Haagse Regio kent een aantal hoogdynamische stedelijke gebieden met een grote stapeling van 'puzzelstukken' en wijken met sociaal-econ. uitdagingen. De Haagse Regio ziet de uitwerking hiervan als als gezamenlijke regionale opgave.



#### **GESCHAKEERD GROEN**

combinatie van vnl. landbouw, natuur, water en recreatie.



#### **GESCHAKEERD ROOD**

combinatie van vnl. wonen, werken, voorzieningen, natuur, water, recreatie en onderwijs/onderzoek.



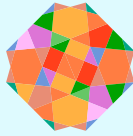
#### **GESCHAKEERD PAARS**

combinatie van vnl. productie, glastuinbouw, diensten, onderwijs en R&D.



## HOOGDYNAMISCHE STEDELIJKE GEBIEDEN – STEDEN IN ONTWIKKELING

'Geschakeerd rood' zijn hoogdynamische gebiedsontwikkelingen met:



divers woonrood  
voorzieningenoranje  
werkpaars  
natuurgroen  
klimaatadaptatieblauw  
kennisroze  
recreatiegroen



gebieden met een urgente sociaal-economische opgave

### WAT SPEELT ER

#### Bouwen in tijden van crisis

De woningbouw is de afgelopen 15 jaar drastisch teruggelopen en trekt als gevolg van economische ontwikkelingen maar moeizaam aan. De komende jaren wordt wel een inhaalslag verwacht. Het is gewenst een strategie te ontwikkelen die de woningbouwontwikkeling minder gevoelig maakt voor marktontwikkelingen.

### WAT SPEELT ER

#### Bovenwijkse voorzieningen onder druk

Het voorzieningenaanbod is onderhevig aan veranderingen en in de wijken loopt het voorzieningenaanbod terug. Nieuwbouwprojecten in de bestaande stad kunnen bijdragen aan behoud en versterking van het voorzieningenaanbod. Denk aan stadsparken, inrichting van stations- en wijkcentrumomgevingen, sport- en culturele voorzieningen en infrastructuur. De ontwikkeling van de voorzieningstructuur moet gelijke tred houden met de groei van steden, om voldoende aantrekkelijk te blijven.

### WAT SPEELT ER

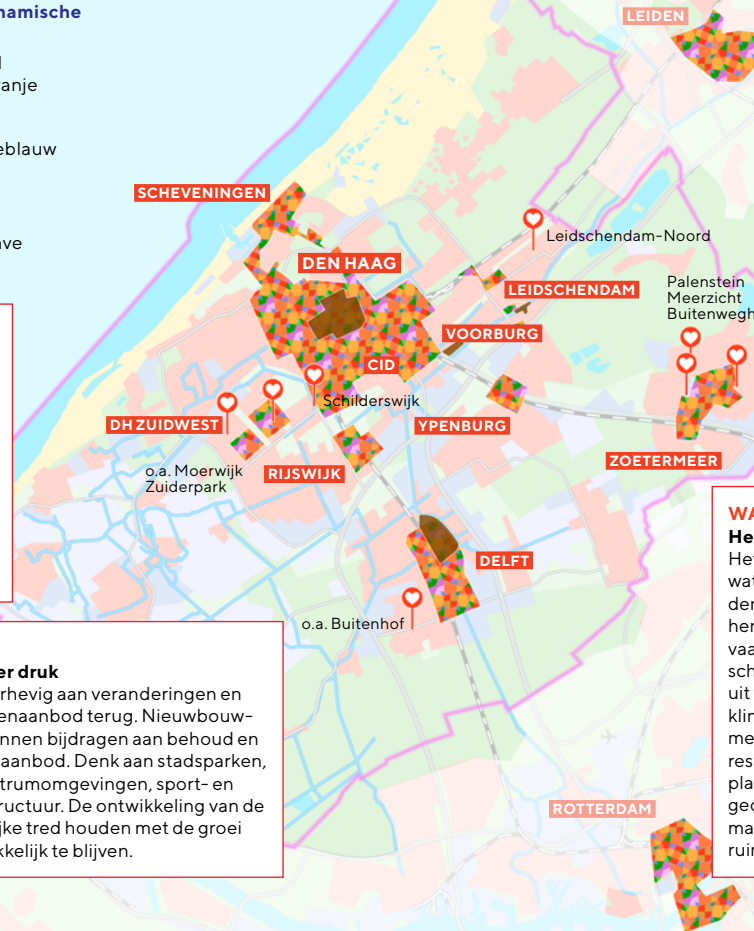
#### De stedelijke regio als geheel

Naast de ontwikkelingen die plaatsvinden in de hoogdynamische gebieden is voortdurende aandacht nodig voor de bestaande stad. De energietransitie, mobiliteitstransitie, watertransitie en het aanpassen aan de klimaatverandering vraagt een transformatie van alle bestaande stadsdelen en wijken. Hiervoor is een integrale en langjarige strategie nodig, waarin de Haagse Regio ervaringen kan uitwisselen en samen kennis opdoen. Grote opgave ligt in de naoorlogse wijken. In een aantal jaren '50 en '60 wijken wordt gewerkt aan een integrale verbeteraanpak. Op korte termijn zullen de jaren '70 en '80 wijken de aandacht vragen.

### WAT SPEELT ER

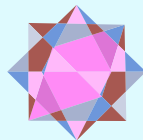
#### Het groen en blauw in rood

Het vinden van ruimte voor vergroening en waterberging gaat langzaam. Grote slagen worden gemaakt bij gebiedsontwikkelingen. Bij de herinrichting van de openbare ruimte is het tempo vaak afhankelijk van gepland onderhoud/afschrijving. Het verdient aanbeveling een strategie uit te werken om de bestaande stad geleidelijk klimaatbestendig in te richten. Gestart kan worden met nieuwbouw- en transformatiegebieden. De rest van de stad kan worden aangepakt met een planmatige onderhouds- en herinrichtingsaanpak, gecombineerd met het reguliere beheer. Het klimaatbestendig maken van de stad vraagt om meer ruimte voor groen en water.







## HOOGDYNAMISCHE WERKGBIEDEN - ECONOMIE VOOR DE TOEKOMST

'Geschakeerd paars' zijn hoogdynamische gebiedsontwikkelingen met:



werkpaars  
bedrijvigheidsgrijs  
industriebruin  
klimaatadaptatieblauw  
kennisroze

-  milieucategorie 2
-  milieucategorie 3
-  milieucategorie 4
-  milieucategorie 5

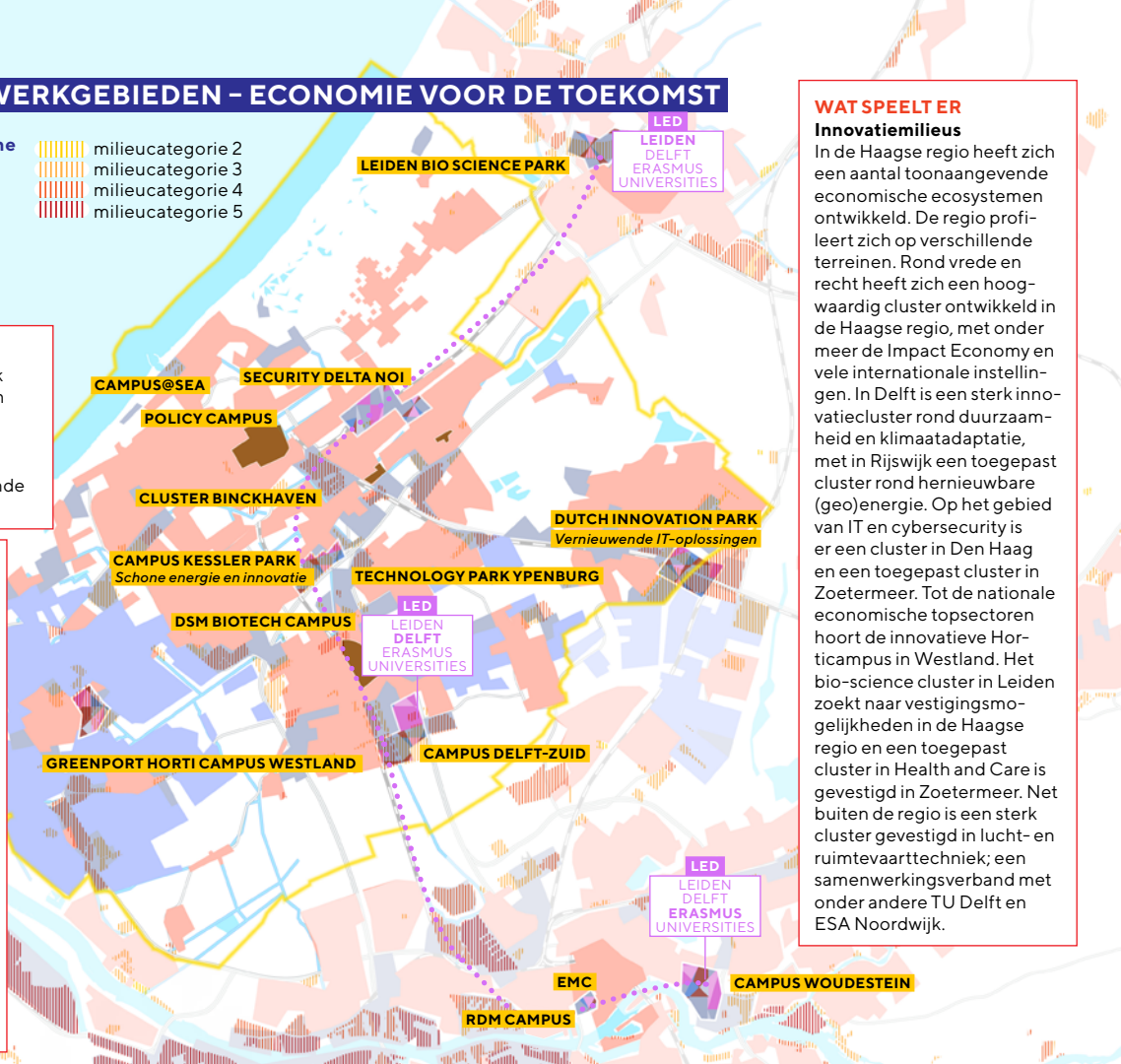
### WAT SPEELT ER

**Toekomst glastuinbouw** Vanuit ruimtelijk gebruik en economisch perspectief liggen hier kansen. Glastuinbouw is nu een grote ruimtegebruiker in de Haagse Regio met bruikbare reststromen en innovatiekracht om verschillende transitieën in de omliggende steden en dorpen vooruit te helpen.

### WAT SPEELT ER

De economische opgave voor de Haagse Regio in komende decennium bestaat uit het vernieuwen en differentiëren van de economische structuur om brede werkgelegenheidsgroei te bestendigen en kansongelijkheid te bestrijden. Inzet op verschillende terreinen is nodig om hiervoor de juiste randvoorwaarden te creëren: "Leven lang ontwikkelen" (opleiden, om- en bijscholen om baankansen te vergroten), ruimtelijke sturing (ruimte maken en houden voor bedrijvigheid) en versterking van de samenwerking tussen onderwijs, overheden, bedrijfsleven en maatschappelijk middenveld vormen daarbij wezenlijke pijlers. Gezien de grote druk op de ruimte wordt gezocht naar vernieuwing en slimme combinaties van functies, waarbij ook voor bedrijven in de zwaardere milieucategorieën blijvend ruimte beschikbaar moet blijven.

**LEESWIJZER** De beschrijving is niet allesomvattend. Hier noemen we op basis van de Samenwerkingsagenda en de gevoerde gesprekken de belangrijkste gezamenlijke regionale opgaven en knelpunten.



### WAT SPEELT ER

#### Innovatiemilieus

In de Haagse regio heeft zich een aantal toonaangevende economische ecosystemen ontwikkeld. De regio profileert zich op verschillende terreinen. Rond vrede en recht heeft zich een hoogwaardig cluster ontwikkeld in de Haagse regio, met onder meer de Impact Economy en vele internationale instellingen. In Delft is een sterk innovatiecluster rond duurzaamheid en klimaatadaptatie, met in Rijswijk een toegepast cluster rond hernieuwbare (geo)energie. Op het gebied van IT en cybersecurity is er een cluster in Den Haag en een toegepast cluster in Zoetermeer. Tot de nationale economische topsectoren hoort de innovatieve Horticultuur in Westland. Het bio-science cluster in Leiden zoekt naar vestigingsmogelijkheden in de Haagse regio en een toegepast cluster in Health and Care is gevestigd in Zoetermeer. Net buiten de regio is een sterk cluster gevestigd in lucht- en ruimtevaarttechniek; een samenwerkingsverband met onder andere TU Delft en ESA Noordwijk.

# GROENBLAUWE REGIO – DE RUIMTE AAN LANDBOUW, NATUUR EN VRIJETIJDSBESTEDING

'Geschakeerd groen' zijn hoogdynamische gebiedsontwikkelingen met:



natuurgroen  
klimaatadaptatieblauw  
landbouwgroen  
recreatiegroen

groenblauwe verbinding

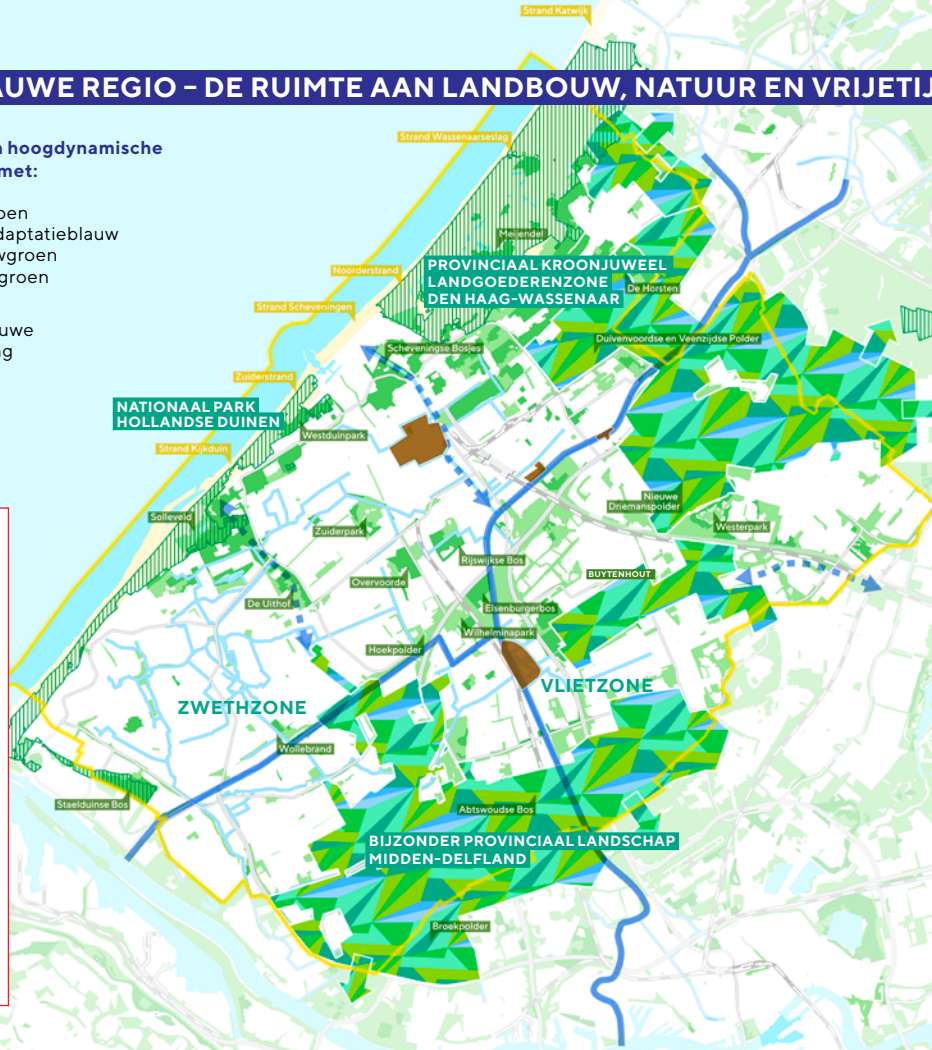
## WAT SPEELT ER Opgewaardeerd groen

Binnen alle opgaven zullen niet zo zeer meer groene gebieden gerealiseerd worden, maar is de opdracht om bestaande groene gebieden om te zetten naar hoogwaardige gebieden die duurzaam onderhouden worden en om deze onderling beter te verbinden (gaat ook om meer ruimte voor ecologie, ecosystemen vergroting van de biodiversiteit).

## WAT SPEELT ER

### De relatie stad-land

Hoe versterk je stad-landrelatie, anders dan het alleen als fiets- en wandelachtertuinte benutten, maar ook onlosmakelijk met elkaar verbonden partijen. Kan het buitengebied een rol spelen in het vasthouden van zoetwater in de regio en daarmee kwel tegengaan en als bron van drinkwater dienen? Het borgen van voldoende ruimte voor natuur enerzijds en recreatie anderzijds vraagt om grote ruimtelijke claims in onze regio. Het is van belang dat duidelijke beleidskeuzes worden gemaakt en een strategie wordt ontwikkeld hoeveel van deze gebieden erbij moeten komen, waar ze moeten komen en hoe ze gerealiseerd kunnen worden. Ook het beheer is een aandachtspunt: Verdichting van de steden vraagt niet alleen om meer groen, maar ook meer kwaliteit van het bestaande groen. De kosten voor het beheer nemen dus toe. Hier is een belangrijke sleutelrol weggelegd voor de van oudsher aanwezige agrariërs waarbij gezocht kan worden naar nieuwe rollen voor beheer en onderhoud i.c.m. nieuwe verdienmodellen en een langetermijnperspectief.



1A



## MUST

Postbus 16631

1001 RC Amsterdam

T +31 (0)20 470 20 13

[mail@must.nl](mailto:mail@must.nl)

[www.must.nl](http://www.must.nl)